

1. Dynastie

i Car a jeho lid

Jednoho deštivého a větrného únorového dopoledne roku 1913 slavil Petrohrad (Petěrburg) tři sta let vlády Romanovců v Rusku. Lidé o této velké události hovořili řadu týdnů a všichni zastávali názor, že takovou nádheru už v životě neuvidí. Majestátní moc dynastie se měla představit v celé své nádheře. S blížícím se jubileem zaplňovali grandhotely hlavního města hodnostáři z odlehlých končin ruské říše: knížata polských a pobaltských zemí; vysocí církevní hodnostáři z Gruzie a Arménie; středoasijsí mullahové a kmenoví náčelníci; bucharský emir a chivský chán. Město se vzdouvalo návštěvníky z oblastí a nastrojením lidé, kteří se obvykle promenovali kolem Zimního paláce, se nyní utápěli v davu spodiny – rolníků a dělníků v rubaškách a kšiltovkách a otrhaných žen s šátky na hlavě. Něvskij prospekt zažil největší skrumáž za celou dobu své existence, protože právě tam se sjížděly tramvaje, kočáry tažené koňmi, automobily a sáně. Hlavní třída byla celá v carských barvách, bílé, modré a červené; sochy byly ovinuty girlandami a stuhami a na průčelích bank a obchodů visely portréty carů až k Michailovi, zakladateli dynastie. Nad tramvajovými kolejemi byly nataženy řetězy barevných světel, která se v noci rozsvěcela do tvaru slov „Bůh žehnej carovi“ nebo romanovského dvouhlavého orla a data 1613–1913. Mimoměstští návštěvníci, z nichž někteří dosud elektrické světlo nikdy neviděli, nestačili valit oči a drbat se na hlavě. Byly tam světelné sloupy, oblouky a obelisky. Před Kazaňským chrámem stál bílý pavilon provoněný kadidlem, vyzdobený bromeliemi a palmami, chvějícími se v ruském zimním vzduchu.

Obřady započaly slavnostním díkůvzdáním v Kazaňském chrámu, celebrováním patriarchou Antiochem, který zvláště pro tuto příležitost dorazil až z Řecka, třemi ruskými metropolity a padesáti petrohradskými kněžími. Carova rodina vyjela ze Zimního paláce v otevřených kočárech, doprovázených dvěma švadronami osobní stráže Jeho Veličenstva a kozáckou jízdou v černých kaftanech a červených kavkazských čapkách. Bylo to poprvé od roku 1905, kdy si car vyjel na projížďku mezi lid, a policie učinila maximální opatření. Trasu lemovaly carovy gardy v plné parádě s koženými čáčkami a šarlatovými uniformami. Vojenské kapely vytrískávaly národní hymnu a na projížďkující kavalkádu vojáci řvali „hurá!“. Před chrámem se od časného rána scházeli příslušníci církve. Rozsáhlé shromáždě-

dění s lesem křížů, ikon a korouhví s příjezdem prvního kočáru padlo na kolena. V chrámu byla nastoupena ruská vládnoucí třída: velkoknížata a knížata, členové dvora, senátoři, ministři, členové Státní rady, poslanci Dumy, vyšší státní úředníci, generálové a admirálové, oblastní gubernátoři, městští starostové, představitelé zemstev a ceremoniáři z řad šlechticů. Nebylo téměř hrudi bez řady zářících medailí nebo diamantové hvězdy; nebylo téměř páru nohou bez meče. Ve světle svící se vše blýskalo – stříbrné ikonostasy, mitry kněží zdobené klenoty a křišťálový kříž. Uprostřed obřadu vyletěly zpod temné kupole dvě holubice a několik okamžiků se vznášely nad hlavami cara a jeho syna. V nábožném vytržení interpretoval Mikuláš tuto událost jako znamení, že Bůh domu Romanovců požehnal.

Navíc byly v dělnických čtvrtích zavřeny kvůli státnímu svátku továrny. Chudina se hromadila před městskými vyvažovkami, kde se na oslavu výročí podávalo zdarma jídlo. Kolem zastaváren se shlukoval dav, protože se začalo povídat, že bylo vydáno zvláštní povolení, aby lidé mohli vykupovat zastavené věci bez placení úroků; když se informace ukázala jako nepravdivá, dav se rozlítal a u několika zastaváren rozbil okna. Ženy se shlukovaly před městskými věznicemi v naději, že mezi 2000 vězňů, propuštěných na amnestii u příležitosti oslavy třistaletého výročí, bude i jejich drahý.

Odpoledne se vydal mohutný dav lidí do středu města na dlouho očekávané *son et lumière*. Stánky kolem cesty prodávaly džbánky piva a pirohy, romanovské prapory a suvenýry. V parcích se točily kolotoče a pořádaly koncerty. Když se setmělo, davem na Něvském prospektu by jablko nepropadlo. Všechny hlavy byly otočeny vzhůru k obloze, rozzářené barvami a světly ohňostroje, která křížem krážem létala nad městem, dotýkala se střeš a padala k zemi v okamžiku velkolepé podívané. Zlatá věž admirality oproti černé obloze vzplála jako pochodeň a Zimní palác, se třemi ohromnými portréty Mikuláše II., Petra Velikého a Michaila Romanova, tonul v záplavě světla.

carská rodina setrvala v hlavním městě ještě další týden v obřadném sebeuspokojení. V Zimním paláci se pořádaly okázalé recepce, při kterých dlouhé procesí hodnostářů, klesajících na kolena, proudilo státními komnatami, aby se představilo Mikulášovi a Alexandře v koncertní síni. V šlechtickém shromáždění se konal přepychový bál, kterého se zúčastnila panovnická dvojice i s nejstarší dcerou Olgou, která tak plnila jeden ze svých prvních společenských závazků. Tancovala polonézu s knížetem Saltykovem, který způsobil pozdvižení tím, že si zapomněl sundat klobouk. V Mariinském divadle se konalo galapředstavení Glinkovy vlastenecké opery *Život za cara*, reprodukující legendární příběh o rolníkovi Susaninovi, který zachránil život prvního romanovského cara. Řady lóží „se blýskaly klenoty a diadémy“, podle Meriel Buchananové, dcery britského velvyslance, byla křesla vyplněná šarlatovými uniformami dvořanů, které se jednotně rozvlnily „jako makové pole“, když povstáním vzdávaly hold přicházejícímu carovi. Matyl-

da Krzesiňská, Mikuláš a v druhém dějství za tenora Leonida Sobin Romanova, prošel jevištním divadla poprvé (a Romanovce).¹

O tři měsíce později na romanovskou pouť se založením dynastií domova v Kostromě r car, po svém zvolení na parníků. Na břehu řeky v rubaškách a čepicích hlavách. Stovky návštěvníků dostaly o trochu blíž. Útočiště před polským v moskevském státě v z klášterních pozemků roku 1613 z Moskvy n

Z Kostromy se cestovali. Cestovali v lu obloženými místnostmi a klavírním křídlem. V při jízdě vlakem nešpltečkem Suzdalem nevym cestami v konvoji t když kolem projížděla na kterých oči vznášely s chlebem a solí, tradičně

Carské procesí vyvr hlavního města, měst další kolo okázalých p bál v Moskevském šle hollywoodské představ pem do vyššího patra, k Carská poutní výprava nádraží uvítána počet ochranným doprovodem mohutným jásajícím koupající se ve slunečn burgu). Kaštanově hn

prvního kočáru padlo na kolena. Velkoknížata a knížata, členové dynastie Dumi, vyšší státní úředníci, měšťtí starostové, představilo téměř hrudi bez řady záříměť páru nohou bez meče. Ve mitry kněží zdobené klenoty nad temné kupole dvě holubice a jeho syna. V nábožném vytrnění, že Bůh domu Romanovců

státnímu svátku továrny. Chude se na oslavu výročí podávalo, protože se začalo povídat, že ovnat zastavené věci bez placení vá, dav se rozlétl a u několika městskými věznicemi v naději, a příležitosti oslavy třistaletého

du města na dlouho očekávané piva a pirohy, romanovské a pořádaly koncerty. Když se nepropadlo. Všechny hlavy byly světlé ohňostroje, která křížem dala k zemi v okamžiku velkoobloze vzplála jako pochodeň kuláše II., Petra Velikého a Mi-

další týden v obřadném sebe- alé recepce, při kterých dlouhé ilo státními komnatami, aby se ni. V šlechtickém shromáždění panovnická dvojice i s nejstarší rvních společenských závazků. ý způsobil pozdvižení tím, že si se konalo galapředstavení Glin- cí legendární příběh o rolníkovi ovského cara. Řady lóží „se blý- ové, dcery britského velvyslance, řanů, které se jednotně rozvlnily d přicházejícímu carovi. Matyl-

da Krzesiňská, Mikulášova bývalá milenka, přerušila svůj odchod na odpočinek a v druhém dějství zatančila mazurku. Ale senzací večera bylo tiché vystoupení tenora Leonida Sobinova, zastupujícího Šaljapina, který, převlečený za Michaila Romanova, prošel jevištěm v čele náboženského procesí. Bylo to v historii carského divadla poprvé (a taky naposled), kdy se na scéně vyskytla postava nějakého Romanovce.¹

O tři měsíce později se v květnu, horkém jako obvykle, carská rodina vydala na romanovskou pouť po městech dávné Moskevské Rusi, památných v souvislosti se založením dynastie. Postupovala po trase, kterou jel do Moskvy ze svého domova v Kostromě na Volze v roce 1613 Michail Romanov, první romanovský car, po svém zvolení na ruský trůn. Carská výprava dorazila do Kostromy ve flotile parníků. Na břehu řeky se shromáždily davy městských lidí i venkovanů, muži v rubaškách a čepicích, ženy v tradiční kostromské světle modré s bílými šátky na hlavách. Stovky návštěvníků vstoupily do řeky až po pás, aby se k carské suitě dostaly o trochu blíže. Mikuláš navštívil Ipaťjevský klášter, kde Michail našel útočiště před polskými nájezdníky a před občanskou válkou, která se rozhořela v moskevském státě v předvečer jeho nastoupení na trůn. Přijal delegaci rolníků z klášterních pozemků a zapůzoval pro fotografii s potomky bojarů, kteří přijeli roku 1613 z Moskvy nabídnout Romanovcům korunu.

Z Kostromy se cestovatelé vydali do Vladimíru, Nižního Novgorodu a Jaroslavi. Cestovali v luxusně vybaveném říšském vlaku s mahagonovým dřevem obloženými místnostmi, jemným sametem potaženými křesly, s psacím stolem a klavírním křídlem. V koupelně bylo dokonce zvláštní zařízení, aby Jeho Výsosti při jízdě vlakem nešplouchala voda z vany. Mezi Vladimírem a klášterním městečkem Suzdalem nevedla trať, a tak se průvod musel dále ubírat prašnými místními cestami v konvoji třiceti renaultů kabrioletů. Na vesnicích rolníci se ženami, když kolem projížděla auta, padali na kolena. Před jejich skromnými chýšemi, na kterých oči vznešené výpravy sotva spočinuly, stály v záplavě květin stolečky s chlebem a solí, tradičním ruským pohoštěním.

Carské procesí vyvrcholilo v triumfálním vjezdu do Moskvy, bývalého ruského hlavního města, města korunovace prvních Romanovců, po čemž následovalo další kolo okázalých podívaných a velkolepých hostin. Nádherou proslul zejména bál v Moskevském šlechtickém shromáždění, který by předstihl i ty nejdivočejší hollywoodské představy. Aby se carská taneční valčíku nemuseli obtěžovat výstupem do vyššího patra, kde byla taneční síň, byl pro tuto příležitost instalován výtah. Carská poutní výprava dorazila do Moskvy vlakem a byla na Alexandrovském nádraží uvítána početnou delegací hodnostářů. Dvacet metrů před kozáckým ochranným doprovodem a zbytkem carské kavalkády jel car sám na bílém koni mohutným jásajícím davem do Kremlu. Slavnostní výzdoba na Tverské ulici, koupající se ve sluneční záři, byla snad ještě velkolepější než v Petrohradu (Petroburgu). Kaštanově hnědé korouhve s romanovskými emblémy lemovaly bulvár.

Na budovách vlály barevné prapory a praporce a za nocí se rozzářila světelná výzdoba, která odhalovala emblémy ještě vynalézavější, než byly na Něvském prospektu. Carovy sochy ověšené girlandami byly vystaveny ve vitrínách obchodů a na balkonech soukromých bytů. Lid zasypával průvod konfetami. Car sestoupil z koně na Rudém náměstí, kde se na jeho uvítání sešly zástupy církevních hodnostářů z celého města, a prošel zástupy kněží zpívajících sborem do Uspenského chrámu na pobožnost. I carevna a carevič Alexej ušli posledních pár set metrů pěšky. Ale Alexej byl zesláblý po jednom ze svých hemofilických záchvatů, a tak ho musel jeho kozácký strážce nést v náručí. Když se procesí na chvíli zastavilo, zaslechl z davu hrabě Kokovcov, ministerský předseda, „výkřiky smutku při pohledu na chudinku bezmocného chlapečka, následníka romanovského trůnu“.²

Romanovská dynastie předvedla světu při oslavách třistaletého výročí svou panovnickou moc a bohatství v plné slávě. Nebyla to žádná řadová propagandistická akce. Obřadné vzdávání holdu dynastii a glorifikace její historie měly bezpochyby za cíl povzbudit lid k úctě a lásce k principu samoděržaví. Cílem bylo navíc *přenést minulost do současnosti*, obnovit mýtus „lidového cara“, dodat tím monarchii na mytické historické legitimitě a v pohnutých dobách, kdy bylo její právo vládnout Rusku ohroženo výskytem demokracie, vytvořit iluzi jejího nepřetržitého trvání. Romanovci se obraceli do minulosti a doufali, že je minulost zachrání před budoucností.

Klíčem k hledání jejich nové identity a *leitmotivem* jejich výročí byl kult Moskevské Rusi sedmnáctého století. Poslední léta romanovské vlády charakterizují tři zřejmé principy. Prvním byla představa dědičného léna, kdy byl car doslova a do písmene chápán jako vlastník celé Rusi coby svého soukromého, po otcích zděděného majetku (*voičina*), na způsob středověkého pána. Při prvním sčítání lidu v roce 1897 se Mikuláš zapsal jako „velkostatkář“. V druhé polovině osmnáctého století odtrhla tato myšlenka Rusko od Západu, kde začala jako protiváha k monarchii vyrůstat nezávislá třída velkostatkářů. Druhou zásadou, převzatou z Moskevské Rusi, byla myšlenka samoděržaví: car jako zosobnění Boha na zemi nebude omezen žádnými zákony nebo byrokracií a bude vládnout zemi podle svého osobního pojetí povinnosti a práva. I tato zásada v duchu byzantské tradice despotismu se lišila od pojetí západního absolutistického státu. Konzervativci typu Konstantina Pobědonosceva, vychovatele a předního ideologa jak Mikuláše, tak Alexandra, tvrdili, že je taková náboženská autokracie pro ruský národní duch vhodná, že k potlačení anarchistických pudů ruského lidu je božský samovládce nezbytný.*

* Bertrand Russell vyslovil podobnou myšlenku, když ve snaze vysvětlit lady Ottoline Morrellové ruskou revoluci, poznamenal, že ačkoli je bolševický despotismus strašná věc, je to patrně pro Rusko ideální druh vlády: „Položíte-li si otázku, jak vládnout hrdinům Dostojevského, dojdete k tomu sama.“

A nakonec tu byla myšlenka lidem, který ho miluje a pěstuje, stáva o otcovské nadvládě, cemi moderního státu.

Poslední dva carové měli své důvody. Pokud to bylo z důvodu volnomyšlenkářství, zápasu s jejich moc a prestiž, bylo to dávno minulému zlatému věku Velikého – „vašeho Petra“ – kdy hniloba podle jejich názoru chudné modely autokracie a absolutismu, se snažil opakovat. Tento model zamýšlel opakovat a dodržovat vlastní zákony. Opakoval kromě jiného i posuť pojmu autokratického státu, které jako jeho otec Alexandr II. moc držel u dvora a nedělal přirozené pouto mezi carem a zemí, že během devatenáctého století prosazující modernizaci a reformy, valo se veřejnému mínění, než revolučními požadavky Alexandra II. (po dvou desetiletích od svého názoru, že nastal čas hnilobě autokracií opovrhne a na její místo návrat k osobní formě autokracie místních samospráv. A syny...

Mikulášův model samovládce Rusi. Jeho oblíbeným carem byl jeho syn carevič. Nebyl to jen přesvědčení, že má vládnout, ale s oblibou hájil svou politiku. Hraběte Witta, jednoho z jeho ministrů, události neovlivňují, Bůh řídí věci, nikým nechat radit, ale řídit. Obdivoval středověké poloasie a dvoře. Nařídil zachovávat v podobě slovní tvary dlouho poté, co byl staroruský termín pro z...

a za nocí se rozzářila světelná
 ézavější, než byly na Něvském
 y vystaveny ve vitrínách obchodů
 průvod konfetami. Car sestoupil
 ní sešly zástupy církevních hod-
 ůvající sborem do Uspenského
 ej ušli posledních pár set metrů
 ch hemofilických záchvatů, a tak
 ůž se procesí na chvílku zastavilo,
 edseda, „výkřiky smutku při pos-
 ledníka romanovského trůnu“.²

ch třistaletého výročí svou panov-
 žádná řadová propagandistická
 te její historie měly bezpochyby za
 děržaví. Cílem bylo navíc přenést
 o cara“, dodat tím monarchii na
 ách, kdy bylo její právo vládnout
 iluzi jejího nepřetržitého trvání.
 že je minulost zachrání před bu-

ivem jejich výročí byl kult Moskev-
 novské vlády charakterizují tři zřej-
 na, kdy byl car doslova a do písmene
 ukromého, po otcích zděděného
 Při prvním sčítání lidu v roce 1897
 olovině osmnáctého století odtrhla
 ko protiváha k monarchii vyrůstat
 převzatou z Moskevské Rusi, byla
 a na zemi nebude omezen žádný-
 emi podle svého osobního pojetí
 tské tradice despotismu se lišila od
 rvativci typu Konstantina Pobědo-
 íkuláše, tak Alexandra, tvrdili, že
 odní duch vhodná, že k potlačení
 amovládce nezbytný.*

když ve snaze vysvětlit lady Ottoline
 koli je bolševický despotismus strašná
 : „Položíte-li si otázku, jak vládnout

A nakonec tu byla myšlenka mystického spojení mezi carem a pravoslavným lidem, který ho miluje a poslouchá jako otce i jako Boha. Byla to vysněná představa o otcovské nadvládě, zlatém věku autokratické vlády, nezatížené komplikacemi moderního státu.

Poslední dva carové měli očividně pro to, aby se tak pevně drželi své archaické vize, své důvody. Pokud totiž věřili, že „modernizace“ ve všech jejích podobách – volnomyšlenkářství, západní konstituční ideologie a nové městské třídy – ohrožuje jejich moc a prestiž, bylo jenom logické, že se snažili pootočít hodinky zpátky k dávno minulému zlatému věku. Bylo to v osmnáctém století za vlády Petra Velikého – „vašeho Petra“, jak mu říkal Mikuláš, když mluvil s úřednictvem –, kdy hniloba podle jejich názoru zapustila kořeny. V Rusku existovaly dva protichůdné modely autokracie: Petrův a staromoskevský. Petr, který imitoval západní absolutismus, se snažil opřít moc koruny o právní normy a úřednický aparát. Tento model zamýšlel omezit carovu moc až do té míry, že by on sám musel dodržovat vlastní zákony. Car, který to nedělal, byl despota. Petrův model obsahoval kromě jiného i posun v těžišti moci od zbožštělého cara k abstraktnímu pojmu autokratického státu. Zejména přes to se Mikuláš nedokázal přenést. Stejně jako jeho otec Alexandr III. byl veden k tomu, aby prosazoval zásady samovlády, moc držel u dvora a nedůvěřoval byrokracii jako jakési „stěně“, která přetrhává přirozené pouto mezi carem a jeho lidem. Tuto nedůvěru lze vysvětlit skutečností, že během devatenáctého století se začalo říšské úřednictvo prezentovat jako síla prosazující modernizaci a reformu. Bylo stále více nezávislé na dvoru a přibližovalo se veřejnému mínění, což podle názoru konzervativců nemohlo skončit jinak než revolučními požadavky na ústavu. Když byl v roce 1881 zavražděn Alexandr II. (po dvou desetiletích opatrných reform), bylo to zřetelné potvrzení jejich názoru, že nastal čas hnilobu zastavit. Alexandr III. (který prohlašoval, že „byrokracií opovrhne a na její vyhlazení z povrchu zemského pozvedá číř“)³ nastolil návrat k osobní formě autokratické vlády, která se týkala jak ústřední vlády, tak místních samospráv. A syn kráčel nevyhnutelně v otcových šlépějích.

Mikulášův model samoděržaví vycházel prakticky kompletně z Moskevské Rusi. Jeho oblíbeným carem byl Alexej Michajlovič (1645–76), po němž pojmenoval svého syna careviče. Napodoboval jeho pokojnou zbožnost, z níž prý čerpal přesvědčení, že má vládnout Rusku podle svého posvátného svědomí. Mikuláš s oblibou hájil svou politiku tím, že tato myšlenka „k němu přišla“ od Boha. Podle hraběte Witta, jednoho z jeho nejosvěcenějších ministrů, prý Mikuláš věřil, že „lidé události neovlivňují, Bůh řídí všechno, a že car, Bohem pomazaný, by si neměl nikým nechat radit, ale řídit se výhradně vlastní božskou inspirací.“ Mikuláš obdivoval středověké poloasijské zvyky do té míry, že se je pokusil zavést na svém dvoře. Nařídil zachovávat v úředních dokumentech a publikacích staroslovanské slovní tvary dlouho poté, co byly ze spisovné ruštiny vytlačeny. Mluvil o *Rusi*, což byl staroruský termín pro základní země Ruska, místo o *Rossiji*, jak říkával Petr

Veliký. Neměl rád titul *Gosudar Imperator*, také zavedený Petrem, protože implikoval, že autokrat není nic víc než první služebník abstraktního státu (*gosudarstva*), a daleko víc se mu zamlouval starý titul car (pocházející z řeckého slova *kaisar*), bližší byzantským časům a nesoucí posvátný význam paternální vlády. Pohrával si dokonce s myšlenkou, že přiměje své dvořany, aby nosili dlouhé kaftany jako pradávni moskevští bojaři (odradily ho jenom náklady). Ministr vnitra D. S. Sipjagin, který mu tento nápad vnukl, měl své kanceláře zařízeny po staroruském způsobu. Při jedné příležitosti přijal cara, který přišel oděný jako Alexej, s obřady obvyklými u dvora v sedmnáctém století – s tradičním ruským pohoštěním a cikánskou muzikou. Mikuláš podporoval ruskou dvorní módu – která započala za vlády jeho otce – kostýmových bálů ve stylu sedmnáctého století. V roce 1903 pořádal sám jeden z nejnákladnějších. Hosté se dostavili v replikách dvorní módy z Alexejovy doby a tancovali středověké ruské tance. Fotografie všech hostů, identifikovatelných podle dvorních odznaků svých hodností ze sedmnáctého i dvacátého století, byly vydány ve dvou výpravných albech. Mikuláš se objevil v replice Alexejova obřadního roucha a Alexandra v slavnostním šatu carevny Natalji i s jejím diadémem.⁴

Mikuláš nikterak neskrýval, že se mu daleko víc líbí Moskva než Petrohrad. Bývalé „svaté město“ s tisícer cibulovitých kupolí inklinovalo k východním byzantským tradicím, jádru jeho světového názoru vycházejícího z Moskevské Rusi. Moskva, Západem nedotčená, si podržela „národní styl“, který poslední dva carové tolik milovali. Oba považovali Petrohrad s jeho klasickou architekturou, obchody v západním stylu a buržoazii za Rusku odcizený. Pokoušeli se do něj vnést ducha Moskevské Rusi stavěním kostelů v byzantském stylu – tato móda započala za Mikuláše I. – a snažili se tak panoramatu města dodat na archaickém architektonickém vzhledu. Na příkaz Alexandra III. vyrostl kupříkladu ve staromoskevském stylu chrám Vzkříšení Páně na posvěcení místa u Kateřinského kanálu, kde roku 1881 zavraždili jeho otce. S cibulovitými kopulemi, barevnými mozaikami a vyumělkovanou výzdobou se prapodivně odrazil od ostatních velkých městských chrámů, Kazaňského a Isaakijského, které oba byly postaveny v klasickém stylu. Mikuláš nechával přestavět budovy v novobyzantském stylu. Školská rada Svátého synodu byla přestavěna do podoby svatyně Alexandra Něvského, její klasické průčelí zdobily staromoskevské motivy a na ploché střeše vyrostlo pět cibulovitých kupolí a jedna trojhranná věž. Na oslavu romanovského jubilea se postavila řada budov ve staromoskevském stylu. Chrám Třistaletého výročí, poblíž Moskevského nádraží, byl kupříkladu zjevnou napodobeninou rostovského chrámového stylu sedmnáctého století. Fjodorovská vesnice, kterou vybudoval Mikuláš v Carském selu nedaleko hlavního města, byla pečlivou imitací Kremlu ze sedmnáctého století i s katedrálním chrámem.⁵ Byl to jakýsi staromoskevský skanzen.

Mikuláš a jeho otec Alexandr Moskvu navštěvovali často a využívali jí stále více

jako jeviště pro skládání o odehrávající v Moskvě, se významu než v minulosti. konoce – což žádný car u jedině v Moskvě a jejím oklidem. „V modlitbě spojen bernátorovi v roce 1900, k ního města, „načerpal jsem Po roce 1906, kdy se Petroh k Moskvě a jejímu okolí jak dčřaví“ jako konkurenci p le více reprezentovaného C dlouho nuceného ustupova

Třistaleté jubileum znar kevkého odkazu. Byla to os symboly státu byly tvrdě od pohoršlivým mužickým „sv chailem Rodzjankem, před v tomto smyslu symbolická. místa až vzadu, daleko za n To, vysvětloval Rodzjanko neslučuje. „Bylo-li jubileum se přehlížet, že v roce 1613 lidové shromáždění.“ Rodz senátory prohodili místa. Al se tam člověk v mužickém Rasputina. Oba muži se utk svého postavení jako předsed lával na podporu samotného S mohutným skučením odtá kožichu a uvedli do čekající

Stejnou měrou byl předs vládě během jubilejních osl a ubytováním při doprovodu „Podle obecného názoru,“ v

„se na vládu pohlíželo jak slepě zbožňován, protože u dvora byli přesvědčeni, lásce svého lidu a jeho ab ministři vlády ani Duma

edený Petrem, protože impli-
abstraktního státu (*gosudar-*
(pocházející z řeckého slova
ný význam paternální vlády.
dvora, aby nosili dlouhé
ho jenom náklady). Ministr
něl své kanceláře zařízeny po
cara, který přišel oděný jako
století – s tradičním ruským
roval ruskou dvorní módu –
ve stylu sedmnáctého století.
Hosté se dostavili v replikách
ruské tance. Fotografie všech
ých hodností ze sedmnácté-
ých albech. Mikuláš se objevil
a v slavnostním šatu carevny

ce líbí Moskva než Petrohrad.
inklinovalo k východním by-
cházejícího z Moskevské Rusi.
styl“, který poslední dva carové
sickou architekturou, obcho-
ný. Pokoušeli se do něj vnést
ém stylu – tato móda započala
hodat na archaickém architek-
kupříkladu ve staromoskev-
ta u Kateřinského kanálu, kde
ulemi, barevnými mozaikami
el od ostatních velkých měst-
ba byly postaveny v klasickém
vzantském stylu. Školská rada
ně Alexandra Něvského, její
na ploché střeše vyrostlo pět
lavu romanovského jubilea se
hrám Třistaletého výročí, po-
u napodobeninou rostovského
ká vesnice, kterou vybudoval
byla pečlivou imitací Kremlo
Byl to jakýsi staromoskevský
ali často a využívali jí stále více

jako jeviště pro skládání obřadných poct dynastií. Korunovace cara, tradičně se odehrávající v Moskvě, se stala důležitou symbolickou událostí – daleko většího významu než v minulosti. Mikuláš si zvykl pravidelně jezdit do Moskvy na Velikonoce – což žádný car už víc než padesát let nedělal. Přesvědčil sám sebe, že jedině v Moskvě a jejím okolí může dojít duchovního spojení s prostým ruským lidem. „V modlitbě spojen se svým lidem,“ psal moskevskému generálnímu gubernátorovi v roce 1900, krátce po své první velikonoční návštěvě bývalého hlavního města, „načerpal jsem nových sil pro službu Rusku, pro jeho blaho a slávu“. ⁶ Po roce 1906, kdy se Petrohrad stal sídlem Dumy, vzhlížel Mikuláš daleko častěji k Moskvě a jejímu okolí jako k základně, na níž by vybudoval své „lidové samodržaví“ jako konkurenci parlamentu. Za podpory prostého ruského lidu – stále více reprezentovaného Grigorijem Rasputinem – prosadí tak moc trůnu, tak dlouho nuceného ustupovat úřednictvu a společnosti.

Třistaleté jubileum znamenalo vyvrcholení jeho činnosti ve smyslu staromoskevského odkazu. Byla to oslava dynastie soustředěná na carské symboly, zatímco symboly státu byly tvrdě odsunuty do pozadí. Slovní potyčka mezi Rasputinem, pohoršlivým mužickým „svatým mužem“, který měl u dvora velké slovo, a Michailem Rodzjankem, předsedou Dumy, během mše v Kazaňském chrámu byla v tomto smyslu symbolická. Rodzjanko se cítil ponížěn, že členové Dumy dostali místa až vzadu, daleko za místy rezervovanými pro členy Státní rady a senátory. To, vysvětloval Rodzjanko hlavnímu ceremoniáři, se s důstojností parlamentu neslučuje. „Bylo-li jubileum skutečně zamýšleno jako národní oslava, nemělo by se přehlížet, že v roce 1613 nezvolila Michaila Romanova skupina úředníků, ale lidové shromáždění.“ Rodzjankova námitka byla přijata a členové Dumy si se senátory prohodili místa. Ale když Rodzjanko přišel ke svému místu, rozvaloval se tam člověk v mužickém oděvu s tmavými vousy, ve kterém okamžitě poznal Rasputina. Oba muži se utkali v ostré slovní potyčce, první trval na posvátnosti svého postavení jako předsedy parlamentu voleného celou zemí, druhý se odvolával na podporu samotného cara, až byl povolán ceremoniář, aby udělal pořádek. S mohutným skučením odtáhl Rasputin k východu, kde mu pomohli do sobolého kočichu a uvedli do čekajícího kočáru. ⁷

Stejnou měrou byl předseda vlády pobouřen pohrdavým postojem dvora vůči vládě během jubilejních oslav. Ministři si museli náklady spojené s dopravou a ubytováním při doprovodu carské společnosti cestou po oblastech hradit sami. „Podle obecného názoru,“ vzpomíná hrabě Kokovcov:

„se na vládu pohlíželo jako na přehradu mezi lidem a jeho carem, který je slepě zbožňován, protože byl dán z Boží milosti... Carovi nejbližší přátelé u dvora byli přesvědčeni, že si imperátor může vzhledem k neomezené lásce svého lidu a jeho absolutní věrnosti dovolit všechno. Naproti tomu ministři vlády ani Duma tento druh autokracie neuznávali a neustále pro-

sazovali kontrolu výkonnou mocí. Jak ministři, tak i Duma byli názoru, že se časy od chvíle, kdy se Romanovci stali moskevskými cary a pány ruské země, změnily.“

Předseda vlády marně vysvětloval carovi, že si trůn nezachová, bude-li se snažit přivlastnit si „gloriolu ‚cara Moskevské Rusi‘, který Rusku vládne jako svému dědičnému lénu“.⁸

Ústředním motivem jubilea byl kontakt cara s jeho lidem. Na podporu myšlenky, že prostý lid svého cara miluje, měl přispět kult Ivana Susanina. Susanin žil na kostromském panství Romanovců. Legenda praví, že oklamal Poláky, kteří přijeli mladého Romanovce v předvečer jeho nastoupení na trůn sprovodit ze světa, a za Michaila Romanovce položil život. Od devatenáctého století byl oficiálně prohlášen za národního hrdinu a oslavován ve vlastenecké poezii a operách, kupříkladu v Glinkově *Život za cara*. Při oslavách třístého výročí se *Život* hrál po celé zemi ochotnickými soubory na školách i v armádě. Šestákové výtisky omílaly mýtus o Susaninovi do omrzení. Podle nich byl tento příběh symbolem oddanosti lidu k carovi a jeho povinnosti k němu. Podle jednoho vojenského listu ukazoval Susanin každému vojákovi názorně, jak se plní přísaha daná carovi. Během jubilea se mužický hrdina ze sedmnáctého století zpodobňoval všude, nejvýznačněji na podstavci romanovského pomníku v Kostromě, kde ženská postava, představující Rusko, klečícímu Susaninovi žehná. Při své cestě do Kostromy dokonce Mikuláš věnovali delegaci „potěmkinovských“ mužiků, prý potomků samotného Susanina.⁹

Podle propagandy oslav bylo zvolení Romanovců v roce 1613 klíčovou chvílí národního процитnutí, prvním skutečným počinem ruského národního státu. Podle propagandy se volby účastnila „celá země“, a tak dynastie získala mandát všeho lidu, ačkoli bylo mezi historiky devatenáctého století obecně známo, že volba proběhla na základě machinací několika mocných bojarů, s nimiž vůle prostého lidu nijak nesouvisela. Přesto se tvrdilo, že touto volbou zosobňují Romanovci vůli celého národa. „Duch Ruska se vtělil do cara,“ psal jeden propagátor. „Car je pro lid zosobněním jeho pojetí národního osudu a ideálů ve vrcholné podobě.“ Jedním slovem, Rusko a Romanovci bylo jedno a totéž. „V každém člověku je něco romanovského,“ hlásaly noviny *Novoje vremja*. „Něco z ducha dynastie, která vládla po tři sta let.“¹⁰

Mikuláš Romanov je zosobněné Rusko; tento kult serazil během oslav. Snažil se vybudovat v lidovém povědomí představu o carově posvátném postavení. Rusko si potrpělo na svatořečení knížat-vládců za to, že položili život *pro patria et fides* – a tato tradice sahala až do desátého století. V očích prostého lidu nebyl car jenom majestátní vládce, ale přímo Bůh na zemi. Viděli v něm tatíčkovskou postavu (*car batuška* v lidových pověstech), která každého mužika zná jménem, rozumí jeho problémům do nejmenších podrobností a nebýt zlých bojarů, vysokých státních

úředníků, kteří ho obklopovali. Zlatým manifestem půdu dával přímo carovi, tradice, která se pokračovala ještě dlouho za Stalina. Tohoto „naivního“ k legitimizaci vlastních představ lidu zklamala. Po 150 letech osmnáctého století, se probíhaly ve jménu skutečného roku vyhlášené, mužické práce car pracoval ve prospěch Mikulášovi propagandistě.

Propagandou třístileté dynastie. Mikuláše představila jistou podrobností zná a o všech věcech skromný životní styl a moudrost. Pro jubileum byl jako „otce svého lidu, o jehož že věnuje „zvláštní péči a pozornost, jichž chýše často navštěvuje a popil mléka“. Při oficiálních „přežehnavajících křížem a pěstí člověk, chodí v rubašce a byl car fotografován při prohlídce nového typu pluhu vypočítaná na posílení lidu carova lidu, neunikne jeho „Tisíce neviditelných nití pisec; „a tyto nitky vedou lid hlasitě zdraví svého českém divadle... či cestou

„Teď sama vidíte, jak dvorní dámě po jubileu. – jenom se objevíme na třistaletého výročí měly v příliš mnoho lidí nepřesně. Zejména Mikuláš se vrátil klamu, že „můj lid mě nepochopil Ruska. Hovořil o výletu vzbuzen vírou ve vlastních

ři, tak i Duma byli názoru, že oskevskými cary a pány ruské

trůn nezachová, bude-li se snažit který Rusku vládne jako svému

s jeho lidem. Na podporu myš-
ět kult Ivana Susanina. Susanin
da praví, že oklamal Poláky, kteří
astoupení na trůn sprovodit ze
Od devatenáctého století byl ofi-
ván ve vlastenecké poezii a ope-
avách třístého výročí se *Život* hrál
i v armádě. Šestákové výtisky
nich byl tento příběh symbolem
. Podle jednoho vojenského listu
jak se plní přísaha daná carovi.
ého století zpodobňoval všude,
íku v Kostromě, kde ženská po-
žehná. Při své cestě do Kostromy
ovských“ mužiků, prý potomků

ovců v roce 1613 klíčovou chvílí
m ruského národního státu. Po-
a tak dynastie získala mandát
ctého století obecně známo, že
mocných bojarů, s nimiž vůle
že touto volbou zosobňují Ro-
do cara,“ psal jeden propagátor.
ho osudu a ideálů ve vrcholné
pylo jedno a totéž. „V každém
Novoje vremja. „Něco z ducha

kult serazil během oslav. Snažil
ově posvátném postavení. Rusko
položili život *pro patria et fides*
h prostého lidu nebyl car jenom
v něm tatěčkovskou postavu (*car*
žika zná jménem, rozumí jeho
zlých bojarů, vysokých státních

úředníků, kteří ho obklopují, už by dávno vyslyšel jejich prosby a dávno jim dal Zlatým manifestem půdu. Odtud pocházela mužická tradice posílání žádostí přímo carovi, tradice, která – jako odraz ducha monarchie u prostého lidu – pokračovala ještě dlouho za sovětské éry, kdy se podobné petice posílaly Leninovi i Stalinovi. Tohoto „naivního“ mýtu o dobrém carovi mužici někdy využívali k legitimizaci vlastních rebelií, zejména když dlouho očekávaná vládní reforma představy lidu zklamala. Pugačov, kozácký povstalecký vůdce ze sedmdesátých let osmnáctého století, se prohlásil za cara Petra III.; i selské bouře po roce 1861 probíhaly ve jménu skutečného cara, zejména když zrušení nevolnictví, onoho roku vyhlášené, mužické rozhořčení neuspokojilo. Ale obecně mýtus dobrého cara pracoval ve prospěch koruny a s prohlubující se revoluční krizí se na něj Mikulášovi propagandisté stále více spoléhali.

Propagandou třístetletého výročí dospěla tato legenda svého konečného vrcholu. Mikuláše představila jako patrona svého lidu, který každého do nejmenších podrobností zná a o všechny jeho potřeby se stará. Mikuláš byl chválen za svůj skromný životní styl a nároky, za svůj zájem o prostý lid, za svou laskavost a moudrost. Pro jubileum byl vydán a mezi lidem šířen carův životopis. Líčil ho jako „otce svého lidu, o jehož potřeby se stará svědomitě a soucitně“. Tvrdilo se, že věnuje „zvláštní péči a pozornost blahobytu a morálnímu vývoji“ rolníků, jejichž chýše často navštěvuje, „aby se podíval, jak žijí, pojedl jejich černého chleba a popil mléka“. Při oficiálních příležitostech s rolníky „mluví bodře“ a ti se pak „přežehnávají křížem a po zbytek života se cítí šťastnější“. Chová se jako prostý člověk, chodí v rubašce a jí prostá venkovská jídla jako boršč a bliny. Při jubileu byl car fotografován při symbolickém vzdávání pocty lidu, když si kupříkladu prohlížel nový typ pluhu nebo ochutnával vojenskou stravu. Tato vyobrazení byla vypočítaná na posílení lidového mýtu, že nic, žádná drobnost všedního života carova lidu, neunikne jeho pozornosti a že není místa, kam jeho vliv nedosáhne. „Tisíce neviditelných nitek se sbíhají v carově srdci,“ napsal jeden carský životopisec; „a tyto nitky vedou do chýší chudiny i do paláců boháčů. A právě proto ruský lid hlasitě zdraví svého cara s tak vroucím nadšením, ať v Petrohradě v Mariinském divadle... či cestou po městech a vesnicích.“¹¹

„Teď sama vidíte, jak jsou ti ministři zbabělí,“ pravila carevna Alexandra jedné dvorní dámě po jubileu. „Pořád cara straší, že nám hrozí revoluce, a tady to máte – jenom se objevíme na veřejnosti a jejich srdce jsou celá naše.“ Pokud obřady třistaletého výročí měly vytvořit iluzi mocné a stabilní dynastie, pak vyjma dvora příliš mnoho lidí nepřesvědčily. Romanovci se stali obětí vlastní propagandy. Zejména Mikuláš se vrátil ze své cesty po guberniích utvrzen ve vlastním sebeklamu, že „můj lid mě miluje“. To v něm vzbudilo novou touhu vyjet si do nitra Ruska. Hovořil o výletu lodí po Volze, o návštěvě Kavkazu a cestě na Sibiř. Povzbuzen vírou ve vlastní oblíbenost uvažoval o tom, že učiní další krok k systému

samovlády, která se mu na Moskevské Rusi tolik líbila. Podněcován svými reakčnějšími ministry dokonce zamýšlel buď Dumu rozpustit vůbec, nebo z ní učinit čistě poradní sbor, jako byl Zemskij sobor v šestnáctém nebo sedmáctém století.

I zahraniční pozorovatelé, naklonění monarchii, se dali strhnout optimistic-kou rétorikou. „Žádná naděje se nezdá být příliš smělá či příliš oslnivá,“ hlásaly londýnské *The Times* ve zvláštním vydání k třistaletému výročí o budoucnosti Romanovců. Přesvědčeny o oddanosti lidu carovi informovaly, že u příležitosti třistaletého výročí byla vydána série známek s portréty Romanovců, která musela být stažena, protože někteří carští poštmistři odmítali uctívané podobizny přerazit razítkem. „Tato loajalita a pozoruhodné zábrany,“ uzavřely *The Times*, „jsou pro myšlení širokých mas ruského lidu typické.“ Týž postoj zastávalo britské ministerstvo zahraničí. „Nic nemůže překonat lásku a oddanost k carově osobě, které mu projevuje jeho lid všude, kam vkročí. Není pochyb, že tato silná náklonnost mas k carově osobě je velkou silou ruského samoděržaví.“¹²

Ve skutečnosti se oslavy jubilea odehrávaly uprostřed hluboké sociální a politické krize – dalo by se říci i revoluční. Probíhaly na pozadí několika desítek let stoupajícího násilí, lidského utrpení a represí, které carův lid postavily proti režimu. Ani jediná rána z revoluce 1905 se nezahojila; a některé z nich navíc hnislaly a jejich stav se zhoršoval. Ani přes opožděné pokusy o pozemkovou reformu se nevyřešil velký problém rolníků; naopak venkovská šlechta se po revoluci roku 1905, kdy masy lidu zaútočily na její majetek, myšlenky na ústupky bránila ještě zarputileji. Došlo k oživení průmyslových stávek, mnohem militantnějších než jejich předchůdkyně počátkem století, a bolševici získávali v dělnických organizacích stále silnější pozici na úkor svých mírnějších soupeřů, menševiků. A co se týče nadějí liberálů, které se v roce 1905 zdály na dosah ruky, ty se odsouvaly do vzdáleného horizontu, protože dvůr a jeho stoupenci zablokovali veškeré liberální reformy Dumy a (po Bejlissově případu z roku 1913, kdy byla Evropa, a to i po Dreyfusově aféře, šokována středověkým pronásledováním nevinného Žida a jeho vyfabrikovaným obviněním z rituální vraždy křesťanského chlapce) pošlapávali jejich křehkou naději na občanská práva. Krátce řečeno, stále více se rozvířala propast nejen mezi dvorem a společností – propast symbolizovaná Rasputinovým zpupným chováním –, ale také mezi dvorem a jeho nemnohými tradičními stoupenci ve státní správě, církvi a armádou, poté, co car odmítl i jejich reformní požadavky. Zatímco se Romanovci vyhřívali na výsluní vlastních fantazií v naději, že povládnu dalších tři sta let, za hranicemi jejich úzkých dvorních kruhů narůstalo tušení blížící se krize a katastrofy. Tento pocit zoufalství nejlépe vyjádřili básníci takzvaného „Stříbrného věku“ ruské literatury – především Blok a Bělyj – kteří psali o Rusku žijícím na vulkáně. Podle Bloka:

A vidím, jak se tiše Ruskem šíří
do dále požár a vše stravuje.

Jak vysvětlit kolaps dynastie? Režim se zhroutil pod tíží moderních revolucí, bývá řečeno, která začala dělnickým hnutím v západních levicových historiích: podobně jako u kolapsů, nacionalistická revoluce, která na některých místech byla revoluce, která v roce 1905, což bylo pochopitelné, vnesl do sociálního systému jeho politiky nebyl; tou byla k záhubě, jak tvrdili marxisté, klady“, nejsou odůvodněné háček. Poslední dva ruští císaři pravda, že když v roce 1905 reformami s nechutí uvažovali stoupenci reakce. Fatální byl v předvečer první světové války systém byl reformován neúspěšně. Ale poslední dva carové a jejich a pravicové politické kruhy ambivalentní postoj. Chápání modernější hospodářství s moderním politickým požadavkům a jeho řádu. O celkovou reformu samoděržaví. Jejich tragédie století, oni se ho snažili vyrovnat. Právě tady byly kořeny revoluce, která byla stále vzdělanější, která nechtěla její politické revoluci) podoby po hladovění národní společnost se zpolitizovala, tím se zabývá druhá část konfliktu hlavní protagonisty konfliktu.

...bila. Podněcován svými reakč-
...zpustit vůbec, nebo z ní učinit
...ctém nebo sedmnáctém století.
...hii, se dali strhnout optimistic-
...smělá či příliš oslnivá," hlásaly
...taletému výročí o budoucnosti
...i informovaly, že u příležitosti
...tréty Romanovců, která musela
...tali uctívané podobizny přerazit
...uzavřely *The Times*, „jsou pro
...postoj zastávalo britské minis-
...oddanost k carově osobě, které
...pochyb, že tato silná náklonnost
...děřžaví.“¹²

...prostřed hluboké sociální a poli-
...y na pozadí několika desítek let
...ré carův lid postavily proti reži-
...a; a některé z nich navíc hnislaly
...kusy o pozemkovou reformu se
...vská šlechta se po revoluci roku
...yšlence na ústupky bránila ještě
...k, mnohem militantnějších než
...ci získávali v dělnických organi-
...ních soupeřů, menševiků. A co se
...a dosah ruky, ty se odsouvaly do
...enci zablokovali veškeré liberální
...1913, kdy byla Evropa, a to i po
...edování nevinného Žida a jeho
...řestánského chlapce) pošlapávali
...e řečeno, stále více se rozevírala
...ast symbolizovaná Rasputinovým
...eho nemnohými tradičními stou-
...co car odmítl i jejich reformní
...výsluní vlastních fantazií v naději,
...i jejich úzkých dvorních kruhů
...o pocit zoufalství nejlépe vyjádřili
...ratury – především Blok a Bělyj –
...loka:

...kem šíří
...ruje.

Jak vysvětlit kolaps dynastie? Kolaps je určitě pravé slovo. Protože romanovský režim se zhroutil pod tíží vlastních vnitřních rozporů. Nebyl svržen. Jak už to u moderních revolucí bývá, první prasklina se objevila na vrcholu. Revoluce nezačala dělnickým hnutím – tím se loučíme se všemi podobnými představami západních levicových historiků. Ani nezačala nacionalistickou explozí na periférii: podobně jako u kolapsu sovětské říše, vybudované na troskách říše Romanovců, nacionalistická revolta byla až následkem krize v samotném centru, nikoli jeho příčinou. Přesvědčivěji by znělo tvrzení, že ho způsobila rolnická pozemková revoluce, která na některých místech propukla už roku 1902, tři roky před revolucí 1905, což bylo pochopitelné, protože Rusko bylo převážně zemědělskou společností. Ale i když rolnický problém, stejně jako problém dělnický a národnostní, vnesl do sociálního systému starého režimu významnou slabinu, hlavní slabinou jeho politiky nebyl; tou byla politika sama. Úvahy, že carský systém byl předurčen k záhubě, jak tvrdili marxisté z pozice svého úzkého zaměření na „sociální protiklady“, nejsou odůvodněné. Reforma ho mohla zachránit. Jenže v tom je právě háček. Poslední dva ruští carové neměli vůbec do zásadních reforem chutí. Je sice pravda, že když v roce 1905 cara málem svrhli z trůnu, začal nad některými reformami s nechtutí uvažovat, ale jakmile nebezpečí pominulo, obklopil se opět stoupenci reakce. Fatální slabinou pravicových historiků, kteří na carskou říši v předvečer první světové války hledí růžovými brýlemi, je jejich tvrzení, že carský systém byl reformován nebo „modernizován“ ve smyslu západního liberalismu. Ale poslední dva carové a jejich reakční stoupenci – venkovská šlechta, církve a pravicové politické kruhy – chovali k myšlence „modernizace“ přinejlepším ambivalentní postoj. Chápali sice, že aby mohli soupeřit se Západem, potřebují modernější hospodářství s větším podílem průmyslu, ale současně byli tvrdě proti politickým požadavkům a společenským transformacím městského průmyslového řádu. O celkovou reformu nestáli a lnuli umíněně ke své vlastní představě samoděržaví. Jejich tragédií bylo, že zatímco Rusko stálo na prahu dvacátého století, oni se ho snažili vrátit do století sedmnáctého.

Právě tady byly kořeny revoluce, ve vzrůstajícím konfliktu mezi společností, která byla stále vzdělanější, měštšější a složitější, a mezi zkostnatělou autokracií, která nechtěla její politické požadavky připustit. Konflikt nabyl akutní (vlastně revoluční) podoby po hladomoru v roce 1891, kdy se vláda zmítala v krizi a liberální společnost se zpolitizovala tím, že zahájila vlastní pomocnou kampaň. Právě tím se zabývá druhá část knihy. Ale ještě předtím se musíme blíže podívat na hlavní protagonisty konfliktu, začneme přímo carem.

ii Miniaturista

Čtyři roky před třistaletým výročím dokončil vynikající sochař kníže P. N. Trubeckoj jezdeckou sochu předchozího cara Alexandra III., kterou postavili v Petrohradě na Znamenském náměstí proti Nikolajevskému nádraží. Byla to tak důmyslná a impozantní reprezentace autokracie v lidské podobě, že se ji bolševici po revoluci rozhodli nechat na místě jako odstrašující připomínku starého režimu. A tam zůstala do třicátých let.* Alexandrova mohutná bronzová socha sedí obkročmo na těžkém koni masivních architektonických rozměrů, jehož čtyři silné nohy stojí na zemi nehybně jako pilíře. Jezdec i kůň byli ztvárněni jako těžké a důkladné postavy proto, aby se zdálo nemožné s nimi pohnout. Mnoho lidí to považovalo, nikoli bez špetky ironie, za symbol skutečnosti, že se autokracie pohnout ani nedokáže. Dělníci okamžitě postřehli, že má socha z jistého úhlu legrační vzhled. Pokřtili ji na „hrocha“ a složili vtípnou rýmovačku:

Stojí, stojí divná věc,
na vršíček hroch si kec,
na něm sedí pitomec.

Dokonce i velkokníže Vladimír Alexandrovič, prezident Umělecké akademie a bratr předešlého cara, prohlásil sochu za karikaturu. Krutou ironií bylo, že si Trubeckoj zvolil právě sochu jezdeckou, protože Alexandr III. se koní strašně bál. V posledních letech života, když přibral na váze, jeho nesnáze s koňmi ještě vzrostly. Nebylo téměř možné najít žádného, na nějž by se odvážil vylézt.¹³

Mikuláš takové ironie nevnímal. Pro něj Trubeckého socha představovala moc a pevnost autokracie za otcova panování. Pro Moskvu, své oblíbené hlavní město, objednal na oslavu jubilea Alexandrovičovu sochu v ještě větší velikosti. Dva roky trvala tvorba tohoto ohromného monumentu, který Mikuláš osobně odhalil uprostřed velkého obřadu během jubilejních oslav. Na rozdíl od svého petěrburgského bratříčka, který spojoval dobrou reprezentativní podobu cara s působivým symbolickým záměrem, si nová socha žádné umělecké cíle nekladla. Olbřímí carova postava byl panák bez lidského výrazu, kolosální zosobnění autokratické moci. Car seděl vzpřímeně, opíral se o svůj trůn, ruce na kolenou, obtěžkaný všemi symboly své carské moci – korunou, žezlem a říšským jablkem, s říšským pláštěm přes vojenskou uniformu – a jako faraon zády ke chrámu upíral zraky ke Kremli a nevyvolával žádný dojem vyjma toho, že zdrojem své nezměrné moci je on sám.¹⁴

* Po více než padesáti letech pobytu ve skladišti se socha v roce 1994 navrátila do ulic města. Ironií osudu stojí nyní kůň proti bývalému Leninovu muzeu na místě obrněného vozu, který v dubnu 1917 přivezl Lenina z Finského nádraží.

Po Alexandrově smrti v r
k památce svého otce. Viděl
jako středověký pán svému
a ministrům uděloval příka
krat i vypadal – mimořádně
nulý obličej rámovaný imp
kamarády z mokré čtvrti b
ných rublů v „carských, svě
na trubku ve vzdáleném kon
že v roce 1888 dokonce za
herkulovskými rameny pod
carského vlaku, který cestou
bostí, jak se zdá, byla osudo
službu, carevna mu zakáza
s tajnou skrýš, do které se po
jeden z jeho oblíbených kur
děli jsme jako pušky a chov
jsme po sobě očkem. A pak –
dělali jako by nic. Jemu (Al
hra. Říkali jsme tomu „přípa
milosti.“ „Raz, dva a jedna js

Mikuláš rostl ve stínu toh
že se mu nemůže rovnat. O
s ním stále zacházeli jako s
pubertě. Mikuláš si zachova
psal dlouho po svých dvacát
vinách. V roce 1894 kupřik
nastoupit na trůn, zazname
s řeckým knížetem Jiřím: „Z
kolik dnů později se rozepi
xandr, který nevěděl nic o
svého syna za slabocha a troc
ho na úkoly vládnutí nem
nadhodil, že už je načase uv
Alexandr překvapeně. „Pov
Carskou Výsostí, s velkokní
„Pak mi neříkejte, že vám n

Svým vzděláním nabyl M
mé školy. Působně tancoval
loval v několika dalších spor
ně vládl francouzštinou a n

nikající sochař kníže P. N. Trudra III., kterou postavili v Petrovém nádraží. Byla to tak důmyslná podoba, že se ji bolševici připomínku starého režimu. Ohutná bronzová socha sedí obřích rozměrů, jehož čtyři silní kůň byli ztvárnění jako těžké s nimi pohnout. Mnoho lidí to bylo skutečnosti, že se autokracie ohlí, že má socha z jistého úhlu vtipnou rýmovačku:

ec,

č, prezident Umělecké akademie katuru. Krutou ironií bylo, že si Alexandr III. se koní strašně bál. áze, jeho nesnáze s koňmi ještě a něž by se odvážil vylézt.¹³ Beckého socha představovala moc oskvu, své oblíbené hlavní město, v ještě větší velikosti. Dva roky , který Mikuláš osobně odhalil lav. Na rozdíl od svého petěrburgativní podobu cara s působivým umělecké cíle nekladla. Olbřímí kolosální zosobnění autokratické ruce na kolenou, obtěžkaný všemi říšským jablkem, s říšským pláštěm zádý ke chrámu upíral zraky ke o, že zdrojem své nezměrné moci

socha v roce 1994 navrátila do ulic u Leninovu muzeu na místě obrně Finského nádraží.

Po Alexandrově smrti v roce 1894 si Mikuláš vypěstoval téměř mystickou úctu k památce svého otce. Viděl v něm ideálního samovládce. Alexandr vládl Rusku jako středověký pán svému dědičnému lénu. Moc soustředil ve vlastních rukou a ministrům uděloval příkazy jako generál ve válce. Dokonce jako správný autokrat i vypadal – mimořádně urostlý, téměř sto devadesát centimetrů vysoký, strnulý obličej rámovaný impozantním černým vousem. Byl to člověk, který své kamarády z mokré čtvrti bavíval vyražením zamčených dveří a ohybáním stříbrných rublů v „carských, svěrák připomínajících prstech“. Se stejnou razancí hrával na trubku ve vzdáleném konci paláce, odkud ho nebylo tolik slyšet. Legenda praví, že v roce 1888 dokonce zachránil vlastní rodinu od jisté smrti tím, že svými herkulovskými rameny podepřel bortící se ocelovou konstrukci jídelního vozu carského vlaku, který cestou na Krym vykolejili revolucionáři. Jedinou jeho slabostí, jak se zdá, byla osudová záliba v destilátech. Když mu vypověděly ledviny službu, carevna mu zakázala pít. Vyřešil to tak, že si nechal ušít speciální boty s tajnou skrýš, do které se pohodlně vešla placatka koňaku. Generál P. A. Čerevin, jeden z jeho oblíbených kumpánů, vzpomíná: „Když byla carevna nablízku, seděli jsme jako puťky a chovali se jako vzorná dívka. Ale jen co poodešla, hodili jsme po sobě očkem. A pak – raz, dva, tři! Vytáhli jsme placatky, lokli si a pak jsme dělali jako by nic. Jemu (Alexandrovi) to dělalo náramně dobře. Byla to taková hra. Říkali jsme tomu ‚případ nouze‘. ‚Raz, dva, tři. Případ, Čerevine?‘ – ‚Nouze, milosti.‘ ‚Raz, dva a jedna jsou tři,‘ a přihnuli jsme si.“¹⁵

Mikuláš rostl ve stínu tohoto trvale nasávajícího obra a bolestně si uvědomoval, že se mu nemůže rovnat. Od přírody byl plachý a dětského vzhledu, jeho rodiče s ním stále zacházeli jako s klukem (v rodině mu říkali Niky) ještě dlouho po pubertě. Mikuláš si zachoval mnohé dětské záliby a zájmy. V denících, které si psal dlouho po svých dvacátých narozeninách, je plno hloupostí o hrách a klukovinách. V roce 1894 kupříkladu, to mu bylo dvacet šest a za necelý měsíc měl nastoupit na trůn, zaznamenal impozantní kaštanovou bitvu v zámeckém parku s řeckým knížetem Jířím: „Začali jsme před domem a skončili na střeše.“ O několik dnů později se rozepisuje o jiné bitvě, tentokrát s borovými šiškami. Alexandr, který nevěděl nic o fyzických a emocionálních komplexech, považoval svého syna za slabocha a trochu blbce. Říkal mu „slečinka“ a soudil, že připravovat ho na úkoly vládnutí nemá smyslu. Když hrabě Witte, jeho ministr financí, nadhodil, že už je načase uvádět následníka trůnu do státních záležitostí, vypadal Alexandr překvapeně. „Povězte mi,“ zeptal se ministra, „už jste někdy s Jeho Carskou Výsostí, s velkoknížetem carevičem, hovořil?“ Witte připustil, že ano. „Pak mi neřkejte, že vám nedošlo, že je velkokníže hlupák!“¹⁶

Svým vzděláním nabyt Mikuláš znalostí a šarmu absolventa anglické soukromé školy. Půvabně tancoval, krásně jezdil na koni, byl velmi dobrý střelec a exceloval v několika dalších sportech. Anglicky hovořil jako oxfordský profesor a slušně vládl francouzštinou a němčinou. Jeho mravy byly, to se samo sebou rozumí,

bezvadné. Jeho bratranec a spolužák velkokníže Alexandr ho pokládal za „nejzdvořilejšího muže v Evropě“. Ale z praktických dovedností nutných k řízení země ruských rozměrů – a to navíc země v předrevoluční situaci – neuměl Mikuláš prakticky nic. Jeho hlavní vychovatel, anglický džentlmen jménem Mr. Heath, maloval pěkně vodovými barvami a horoval pro život ve volné přírodě. Ale univerzitního vzdělání se mu nedostalo a o Rusku nevěděl, vyjma několika základních slov z ruské slovní zásoby, skoro nic. Od V. O. Ključevského, uznávaného historika, se Mikuláš dozvěděl něco o tom, co se v jeho zemi dělo kdysi, ale nic o tom, co se v ní děje v současnosti. Když se ho Pobědonoscev snažil něco přiučit o chodu státu, „začal se zaujatě štourat v nose“. Politika Mikuláše nudila. Cítil se odjakživa příjemněji ve společnosti důstojníků a žen ze společnosti než mezi ministry a politiky.¹⁷

Alexandr, více než skeptický k synovým schopnostem naučit se vládnout z knih, ho poslal do důstojnického sboru gardy v naději, že mu armáda upevní charakter a naučí ho něco o světě. Mikuláš vojenský život miloval. Přátelský duch důstojnického kasina, více pánského klubu než vojenských kasáren, si uchovával po zbytek života jako hřejivou vzpomínku na dny, kdy na něj ještě nedolehlo břímě jeho úřadu. Právě tehdy se zamiloval do primabaleriny Matyldy Krzesiňské. Hodnost plukovníka Preobraženského gardového pluku, kterou mu udělil jeho otec, zůstala navždy jeho pýchou. Odmítl vyšší hodnost dokonce i za první světové války, kdy zastával postavení vrchního velitele. To poškodilo jeho prestiž v armádě, kde mu neřekli jinak než „plukovník Romanov“.

V roce 1890 poslal Alexandr svého syna na velkou cestu po Sibíři, Japonsku, Indočíně, Egyptě a Řecku. Cesta měla rozšířit následníkům politický rozhled. Nicméně povaha jeho doprovodu (složeného z omezených a požitkářských důstojníků gardového pluku) to v podstatě předem vylučovala. Cestou si Mikuláš zapisoval do deníku stejné banality a triviality jako doma; strohé poznámky o počasí, vzdálenostech, které každý den urazili, dobu prvního spatření země a odjezdu z ní, společnosti u jídla a tak dále. Rozšiřování obzorů a pozorování života jako by se ho na jeho cestě netýkalo. Jediný trvalý následek, který tato cesta přinesla, nebyl šťastný. V japonském Ocu o vlasek unikl pokusu o atentát, který podnikl jakýsi vyšinutý terorista. Tato zkušenost v něm zanechala hlubokou nenávisť k Japoncům (říkal jim *opice*, *maķaķi*) a často se uvádí, že právě kvůli tomu podlehl nátlaku svých dvořanů, kteří ho v letech 1904–5 strkali do katastrofální války s Japonskem.

Kdyby se Alexandr dožil sedmdesátky, mohl vypadat osud ruské říše úplně jinak. Ale řízením osudu zemřel v roce 1894 na chorobu ledvin ve věku čtyřiceti devíti let. Když se kolem smrtelné postele velkého autokrata sešel zástup příbuzných, lékařů a dvořanů, propukl Mikuláš v pláč a ke svému bratranci Alexandrovi pateticky zvolal: „Co bude se mnou a s celým Ruskem? Nejsem připraven stát se carem. Nikdy jsem jím nechtěl být. Nic o vládnutí nevím. Vždyť já ani neumím

mluvit s ministry!“¹⁸ Luc učinil v roce 1775, když podobnou poznámku.

Vláda posledního ruského cara, když se dnů po korunovaci, se korunními ské pláni, na vojenském činu, doval na půl milionu lidí, kteří se teční minci s vyraženými tvářemi, množství piva a párků. Všechny nedostane. Dav se do vojenských příkopů, kde zahynulo na 1400 lidí a 6000 lidí pokračoval. Večer, kdy odjel, dal francouzský velvyslanec zbytek plánovaných slavností. Veřejné mínění reagovalo, když ministr zjistil, že z Alexandrovič, moskevský velkoknížata do bouřlivé rodiny na veřejnosti podíval jako nešťastné znamení, které ností zvýšila. Mikuláš, kterému později na toto neštěstí dával

Po celou dobu svého vládnutí s úkolem vládnout tak rozumně, jak jen v jeho silách. Je ovšem Mikuláš rozhodně nebyl. Jeho úkolem bylo zachránit dynastii tím, že by se krátké vlády ke konstituci, které liberály usmířit a revoluci, kterou vlastností nezbytných pro vládu, rému králi stačilo být jen o nic hloupější než jemu, který tučným monarchou. Mikuláš měl dobré způsoby, což ho všude, kde se objevil, ne ceremoniální úkoly korunního

* Existoval jeden hezký sochař, který posmrtně Řád Rudého práporu, jeho úspěchem bylo to, že při

Alexandr ho pokládal za „nej-
dovedností nutných k řízení
rolovní situaci – neuměl Miku-
žentlmen jménem Mr. Heath,
život ve volné přírodě. Ale uni-
evěděl, vyjma několika základ-
O. Ključevského, uznávaného
v jeho zemi dělo kdysi, ale nic
bědonoscev snažil něco přiučit
olitika Mikuláše nudila. Cítil se
žen ze společnosti než mezi

opnostem naučit se vládnout
naději, že mu armáda upevní
ký život miloval. Přátelský duch
vojenských kasáren, si uchovával
ny, kdy na něj ještě nedolehlo
nabaleriny Matyldy Krzesiňské.
o pluku, kterou mu udělil jeho
dnost dokonce i za první světové
poškodilo jeho prestiž v armá-
v“.

lkou cestu po Sibiři, Japonsku,
následníkův politický rozhled.
omezených a požitkářských dů-
vyučovala. Cestou si Mikuláš
o doma; strohé poznámky o po-
prvního spatření země a odjez-
obzorů a pozorování života jako
ledek, který tato cesta přinesla,
pokusu o atentát, který podnikl
zanechala hlubokou nenávist
ádí, že právě kvůli tomu podlehl
5 strkali do katastrofální války

vypadat osud ruské říše úplně
chorobu ledvin ve věku čtyřiceti
o autokrata sešel zástup příbuz-
ke svému bratranci Alexandrovi
skem? Nejsem připraven stát se
atí nevím. Vždyť já ani neumím

mluvit s ministry!“¹⁸ Ludvík XVI., se kterým měl Mikuláš mnoho společného, učinil v roce 1775, když se poprvé dozvěděl, že bude králem Francie, nápadně podobnou poznámku.

Vláda posledního ruského cara začala katastrofálně. V květnu 1896, několik dnů po korunovaci, se konala u příležitosti její oslavy lidová slavnost na Chodyňské pláni, na vojenském cvičišti za Moskvou. Od časného rána se tam shromažďovalo na půl milionu lidí, kteří čekali, že od svého nového cara dostanou památeční minci s vyraženým datem a událostí. K rozdávání bylo připraveno velké množství piva a párků. S dalším přívalem lidí se začala šířit zpráva, že se na všechny nedostane. Dav se vzdemul kupředu. Lidé se smekli a nechtěně napadali do vojenských příkopů, kde se udusili a rozmačkali. Během několika minut zahynulo na 1400 lidí a 600 utrpělo zranění. Cara přesto přesvědčili, aby v oslavách pokračoval. Večer, kdy odváželi těla zemřelých, dokonce navštívil bál, který pořádal francouzský velvyslanec, markýz de Montbello. V příštích dnech se konal zbytek plánovaných oslav – bankety, bály a koncerty –, jako by se nic nestalo. Veřejné mínění reagovalo pobouřením. Mikuláš se pokusil o nápravu věcí tím, že pověřil bývalého ministra spravedlnosti, aby katastrofální událost prověřil. Ale když ministr zjistil, že za celou událost nese odpovědnost velkokníže Sergej Alexandrovič, moskevský gubernátor a manžel carevny sestry, dala se ostatní velkoknížata do bouřlivých protestů. Tvrdila, že by přiznání viny člena carské rodiny na veřejnosti podkopalo zásady samoděržaví. Ale událost byla chápána jako nešťastné znamení pro nového panovníka a hradbu mezi dvorem a společností zvýšila. Mikuláš, který stále více věřil tomu, že je pronásledován osudem, se později na toto neštěstí díval jako na počátek veškerých svých nesází.¹⁹

Po celou dobu svého panování působil Mikuláš dojmem, že vypořádat se s úkolem vládnout tak rozlehlé říši v sevření stále se prohlubující revoluční krize není v jeho silách. Je ovšem pravda, že něco takového je práce pro génia. Což Mikuláš rozhodně nebyl.* Kdyby okolnosti a jeho vlastní sklony byly jiné, mohl zachránit dynastii tím, že by v prvním desetiletí svého panování přešel od autokratické vlády ke konstitučnímu režimu, protože tehdy ještě existovala šance liberály usmířit a revoluční hnutí izolovat. Mikuláš měl celou řadu osobních vlastností nezbytných pro dobrého konstitučního monarchu. V Anglii, kdy dobremu králi stačilo být jen „dobrým člověkem“, by se skvěle uplatnil. Nebyl určitě o nic hloupější než jemu podobný bratranec Jiří V., který byl příkladným konstitučním monarchou. Mikuláš byl mírný, měl skvělou paměť a vyvinutý smysl pro dobré způsoby, což ho všechno předurčovalo k potenciálnímu ideálu pro převážně ceremoniální úkoly konstitučního monarchy. Ale k této roli se Mikuláš nezro-

* Existoval jeden hezký sovětský vtip, že se Nejvyšší sovět rozhodl udělit Mikuláši II. posmrtně Řád Rudého praporu „za služby revoluci“. Posledním velkým carovým úspěchem bylo to, že přivodil revoluční situaci.

dil: byl to vládce a imperátor celé Rusi*. Rodinná tradice a nátlak ze strany tradičních spojenců koruny ho nutily nejenom panovat, ale i vládnout. Pro žádného Romanovce nepřicházelo v úvahu hrát roli formálního monarchy a vlastní vládnutí nechat na úřednictvu. Ani ustoupit před požadavky liberálů. Romanovci oproti politické opozici prosazovali „božskou autoritu“ absolutistického monarchy, spoléhali se na „historické pouto mezi carem a jeho lidem“ a vládli rukou ráznou a nesmlouvavou. I přes své angloněmecké kořeny si carevna nadšeně osvojila středověké tradice byzantského despotismu a svého uhlazeného manžela postřkovala k tomu, aby se choval víc jako Ivan Hrozný nebo Petr Veliký. Vzhledem k nábožné úctě, kterou choval Mikuláš ke svému otci, a ke vzrůstající touze vládnout jako jeho předchůdci z Moskevské Rusi, to nemohlo dopadnout jinak než pokusem o roli klasického samovládce. Jak varoval krátce po své korunovaci tverskou liberální šlechtu, považoval za svou povinnost před Bohem „zachovávat principy samoděržaví stejně pevně a neochvějně jako jeho nezapomenutelný zesnulý otec“.²⁰

Jenomže Mikuláš nebyl požehnán ani otcovou silou charakteru, ani jeho inteligencí. To byla jeho tragédie. Se svými omezeními si na autokrata mohl jenom hrát, plést se (a čas od času překážet) vládě do práce, ale vůdcovský prvek do ní vnést nedokázal. Měl příliš uhlazené způsoby a byl příliš plachý na to, aby si svým velitelským chováním dokázal vydobýt u svých podřízených autoritu. Vzhledem k tomu, že byl subtilní postavy, necelých sto sedmdesát centimetrů vysoké, ani jako autokrat nevypadal. Despotové jako jeho matka Maria Fjodorovna, jeho strýcové, čtyři velkoknížata a jeho bývalý vychovatel Konstantin Pobědonoscev ho první léta jeho vlády přečnívali. Později i jeho manželka „nosila kalhoty“, jak mu jednou napsala v dopise.

Přesto úvaha mnohých historiků, že Mikulášův neúspěch pramenil z absolutního „nedostatku vůle“, je mylná. Obecně se soudilo, že Mikuláš byl pasivní obětí dějin, která poté, co si uvědomila tvář v tvář revoluci stále větší bezmocnost, pojímala svůj osud mysticky a apaticky. Tento výklad pochází převážně od jeho revolučních nepřátel, kteří o něm zpočátku psali nejvíce. Viktor Černov, vůdce

* Celá jeho titulatura zněla: Imperátor a samovládce vši Rusi, moskevský, kyjevský, vladimirský, novgorodský, kazaňský, astrachaňský, polský, sibiřský, tauridsko-chersonéský, gruzínský a pskovský car, velkokníže smolenský, litevský, volyňský, podolský a finský, kníže estonský, livonský, kurlanský a semigalský, samogorský, bialystocký, karelský, tverský, jugurský, permský, vjatecký a dalších zemí; vládce a velkokníže Nižního Novgorodu, Černigova, Rjazaně, Plocka, Rostova, Jaroslavl, Běložeňska, Udorijska, Obdorijska, Kondže, Vitebska, Mstislavu a celého Severu, pán a vládce iverijský, kartaliňský, kabardinský a arménských provincií, panovník předkavkazských a zakavkazských knížectví, pán Turkestánu, dědic Norska, vévoda šlesvicko-holštýnský, stormanský, ditmarský, oldenburský, atd. atd.

eserů, kupříkladu dokazoval „uchýlil do zaryté pasivity, jenom nepodobal, jenom jakési imbecil, který se „historické potopě“ „pouze tupou netečností“. Tímto svým svými ambicemi vládnout se uchýlil do svého vlastního podvědomé připuštění politické pevné vůle. Pod slupkou povinnosti pro povinnost zásadám samovládání se u něj rozvíjelo samovládání Moskevské Rusi, na základě své autokratické výsady proti konce i ze strany své ženy, jménem) se uměl docela zdát, že nebyl „nedostatek vůle“, ale navzdory skutečnosti, že k p

Jedním ze zjevných nedostatků podřízenými a velet jim. Počteným smyslem pro slušnost rezervovanosti, která na lidi Trockého, působila dojmem, že mluvil, než aby se vystavil roznout bonmotu, který koloval v Rusku je právě ten, který se nechtěl své ministry urážet s dozvídali od někoho jiného z funkce předsedy rady ministrů hodiny. Potřásl mi rukou. Obla na vrcholu blaha a tam už nebyl přesvědčen, že car nachází uspokojení. „Náš car,“ napodobit byzantinec.“ Z takového neokruhů pocit nejistoty. Začaly různé dvorských intrik, nebo jím nástrojem temných sil, skrytý stínový kabinet reakčních rádců Svatého synodu a neblaze pro homosexuální milence prosa jenom dodávala na váze – i Rasputin.

á tradice a nátlak ze strany tradič-
ovat, ale i vládnout. Pro žádného
nálního monarchy a vlastní vlád-
požadavky liberálů. Romanovci
utoritu“ absolutistického monar-
rem a jeho lidem“ a vládli rukou
é kořeny si carevna nadšeně osvo-
a svého uhlazeného manžela po-
rozný nebo Petr Veliký. Vzhledem
u otci, a ke vzrůstající touze vlád-
to nemohlo dopadnout jinak než
oval krátce po své korunovaci tver-
innost před Bohem „zachovávat
ě jako jeho nezapomenutelný ze-

covou silou charakteru, ani jeho
zeními si na autokrata mohl jenom
o práce, ale vůdcovský prvek do ní
byl příliš plachý na to, aby si svým
a podřízených autoritu. Vzhledem
sedmdesát centimetrů vysoké, ani
o matka Maria Fjodorovna, jeho
vatel Konstantin Pobědonoscev ho
manželka „nosila kalhoty“, jak mu

ášův neúspěch pramenil z absolut-
oudilo, že Mikuláš byl pasivní obětí
ř revoluci stále větší bezmocnost,
o výklad pochází převážně od jeho
sali nejvíce. Viktor Černov, vůdce

vládce vši Rusi, moskevský, kyjevský,
ský, polský, sibiřský, tauridsko-cherso-
nolenský, litevský, volyňský, podolský
a semigalský, samogorský, bialystocký,
y a dalších zemí; vládce a velkokníže
ocka, Rostova, Jaroslavl, Bělozeňska,
ru a celého Severu, pán a vládce iverij-
provincií, panovník předkavkazských
ědic Norska, vévoda šlesvicko-holštýn-
atd.

eserů, kupříkladu dokazoval, že Mikuláš reagoval na nepřízeň osudu tak, že se „uchýlil do zaryté pasivity, jako by chtěl životu uniknout... Skutečnému muži se nepodobal, jenom jakési imitaci.“ Podobně Trockij popisoval cara jako člověka, který se „historické potopě“, která se stále přibližovala vratům jeho paláce, bránil „pouze tupou netečností“. Trochu pravdy na tom pochopitelně je. Mikuláš, frustrovaný svými ambicemi vládnout podle vlastních představ o správném samovládci, se uchýlil do svého vlastního světa a stejně iluzorního azylu své rodiny. Ale toto podvědomé připuštění politického neúspěchu ještě nemuselo znamenat nedostatek pevné vůle. Pod slupkou poddajného vzhledu měl Mikuláš silně vyvinutý smysl pro povinnost zásadám samoděržaví dostát. Se stoupající sebedůvěrou během panování se u něj rozvíjelo intenzivní přání vládnout jako jeho předkové z časů Moskevské Rusi, na základě svého vlastního posvátného svědomí. Zarputile bránil své autokratické výsady proti zásahům ze strany svých ambiciózních ministrů a dokonce i ze strany své ženy, jejímž neustálým požadavkům (často Rasputinovým jménem) se uměl docela zdatně bránit a ignorovat je. Prokletím posledního cara nebyl „nedostatek vůle“, ale naopak jeho zatvrzelé odhodlání vládnout z trůnu, navzdory skutečnosti, že k podobné vládě mu chyběly potřebné vlastnosti.²¹

Jedním ze zjevných nedostatků byla naprostá neschopnost jednat se svými podřízenými a velet jim. Po celý život byl Mikuláš nadměrně zatěžován neuvěřitelným smyslem pro slušnost. Své pocity a dojmy skrýval za maskou pasivní rezervovanosti, která na lidi, kteří ho viděli z dálky, kupříkladu na Černova nebo Trockého, působila dojemem netečnosti. Raději taktně souhlasil s každým, s kým mluvil, než aby se vystavil rozpakům z případného nesouhlasu. Což dalo vzniknout bonmotu, který koloval petrohradskými salony, že nejmocnějším mužem v Rusku je právě ten, který s carem mluvil naposled. Mikuláš byl tak zdvořilý, že nechtěl své ministry urážet stížnostmi na jejich práci, takže se o svém propuštění dozvídali od někoho jiného. Hrabě Witte vzpomíná na své vlastní propuštění z funkce předsedy rady ministrů: „Mluvili jsme spolu (Mikuláš a Witte) dobré dvě hodiny. Potřásl mi rukou. Objal mě. Přál mi všechno nejlepší. Vrátil jsem se domů na vrcholu blaha a tam už na mě na stole čekala zpráva o mém propuštění.“ Witte byl přesvědčen, že car nacházel v podobném trápení svých ministrů jakési podivné uspokojení. „Náš car,“ napsal ve svých pamětech, „je stoprocentní orientální byzantinec.“ Z takového nepředvídatelného chování vznikl uvnitř vládnoucích kruhů pocit nejistoty. Začaly kolovat ničivé pomlavy, že je car zapleten do různých dvorských intrik, nebo ještě hůř, že vlastně ani neví, co chce, a je nevědomým nástrojem temných sil, skrytých za scénou. Skutečnost, že se Mikuláš spoléhal na stínový kabinet reakčních rádců (včetně Pobědonosceva, generálního prokurátora Svatého synodu a neblaze proslulého vydavatele knížete Meščerského, který své homosexuální milence prosazoval na prominentní místa u dvora), teorii spiknutí jenom dodávala na váze – v pozdějších letech k tomu přispíval pochopitelně i Rasputin.

Čeho se Mikulášovi nedostávalo po stránce vůdcovské, vyvažovala na druhé straně bohatě pře. Byl to tak pracovitý a svědomitý monarcha, zejména v první půli své vlády, že neodešel od stolu, dokud nedokončil svůj denní předěl administrativní práce. Veškerou práci vykonával jako rutinní úředník – „Vrchní úředník říše“ –, každodenním maličkostem svého úřadu věnoval celou svou energii, aniž se na chvíli zamyslel nad obecnějšími politickými problémy. Zatímco jeho otec delegoval většinu méně významných exekutivních činností na své podřízené, Mikuláš nezvládal nic kromě nejtriviálnějších záležitostí. Osobně se se vši pečlivostí věnoval kupříkladu rozpočtu oprav pro zemědělskou školu a jmenování porodních asistentek v guberniích. Bylo zřejmé, že ho drobná úřednická práce těší. Vytvářela iluzi hladce fungující vlády a poskytla mu pocit cílevědomosti. Každý den si pečlivě zaznamenával do deníku čas a trvání svých setkání s ministry a jiné oficiální činnosti, spolu s hutnými zápisky o počasí, času ranní kávy, společnosti při čaji a tak dále. Tato rutina se mu stala jakýmsi rituálem: každý den ve stejnou dobu prováděl stejnou činnost s takovou přesností, že jeho úředníci často žertovali, že by si člověk mohl podle něj řídit hodinky. Mikulášovi, kterého triviálnosti těšily, se zdálo, že úlohou pravého samovládce, který sám vládne z trůnu, je právě zabývat se osobně i tou nejmenší maličkostí v administrativě své rozlehlé země. Trávil kupříkladu hodiny nad peticemi, které došly jeho kancléři. Měsíčně jich chodily stovky, mnohé od rolníků s nelibozvučnými jmény (nevolnické přezdívky typu „Smraďoch“ nebo „Ohava“ jim byly oficiálně přiděleny jako příjmení), která si nemohli bez carova souhlasu nechat změnit. Mikuláš se prostě nedokázal nad takové maličkosti povznést. Stále více žárlil na úřednické funkce svých ministrů, které mylně chápal jako projevy moci, a zuby nehty se bránil tomu delegovat jim nějaké pravomoci, protože v tom viděl uzurpování své autokratické moci. Své drobné exekutivní výsady si střežil do té míry, že dokonce odmítl vlastního tajemníka, protože si chtěl osobní korespondenci vyřizovat sám. I tak prostinké instrukce jako předvolání nějakého úředníka nebo přestříkání automobilu na jinou barvu byly vlastnoručně sepsány a do obálky vloženy carovou urozenou rukou. Že by samovládce mohl být užitečnější při řešení důležitých státních problémů, mu nepřišlo nikdy na mysl. Měl duši puntičkáře schopného vykonávat administrativní práci do nejmenších detailů, ale skládat je do obecných vládních principů se mu už nedařilo. Jak o něm jednou prohlásil Pobědonoscev: „Chápe význam pouze izolovaných faktů, bez souvislosti se zbytkem, nevidí vztahy s ostatními souvisejícími údaji, událostmi, trendy, nahodilostmi. Lpí na svém nevýznamném triviálním záběru.“²²

Mikuláš se domníval, že proto, aby si uhájil své autokratické výsady, musí dohlédnout na to, aby jeho úředníci zůstali slabí a rozdělení. Čím byl ministr mocnější, tím víc na něj Mikuláš žárlil. Schopní ministři jako hrabě Witte a Petr Stolypin, kteří by sami o sobě dokázali carský režim zachránit, byli v této mlze nedůvěry donuceni odejít. Pouze šedivý průměr jako „stařík“ Ivan Goremykin

vydržel ve svém vysokém tátor Bernard Pares skutočným „protože se choval jako tak, jak to vyhovovalo a považoval své ministry za Je sice pravda, že jim už ale čekal od nich bezvýchodně nekonečně výš než jejich nebyla za normálních okolnostech tomnosti staví do pozoru

Mezi svými ministry jeden názor proti druhému jakoukoliv soudržnost, hlavu. Až na krátký čas jednotlivých ministrů tím strach, že by tak vznikly politice. Nejraději se s ministři zároveň tím vytvářel živý ministry velmi frustrující s návrhem souhlasí, nemluví ostatním ministrům počítá proto mimořádně vzácně zřetelně najevo, že se nemají námět. Ministři dobře věděly je úmyslně psali co nejvíce anekdoty a klepy.²³

Výsledkem bylo, že se jakékoliv efektivní vedení Bylo-li v centru vládnoucí on. V jistém slova smyslu rozhodnutého vládnout „samoděržaví bez samovládce“ uložil, dokázal dosáhnout a složitá; samoděržaví už omylu. Místo aby moc dala své výsady střežil s takovými státní instituce a soustředěným nicméně omezených dvacet radu, jak své zemi vládnout aristokratických gardových petrohradské ulice. Mno

vůdcovské, vyvažovala na druhé straně nímý monarcha, zejména v první polovině svého denního přídělku administrativní úředník – „Vrchní úředník“ – věnoval celou svou energii, aniž by se zabýval jinými problémy. Zatímco jeho otec se zabýval jinými činnostmi na své podřízené, Mikuláš se zabýval zemědělskou školou a jmenováními, že ho drobná úřednická práce poskytl mu pocit clevědomosti. Čas a trvání svých setkání s ministry byly o počasí, času ranní kávy, sportovního rituálu: každý den ve své přesnosti, že jeho úředníci často odinky. Mikulášovi, kterého triviálně vládce, který sám vládne z trůnu, v kostí v administrativě své rozlehle které došly jeho kancléři. Měsíčně zvuknými jmény (nevolnické přechyby oficiálně přiděleny jako příjmení) změnit. Mikuláš se prostě nedo- žárnil na úřednické funkce svých oci, a zuby nehty se bránil tomu viděl uzurpování své autokratické do té míry, že dokonce odmítl korespondenci vyřizovat sám. I tak úředníka nebo přestříkání automa- a do obálky vloženy carovou uro- nější při řešení důležitých státních i puntičkáře schopného vykonávat e skládat je do obecných vládních u prohlásil Pobědonoscev: „Chá- vislosti se zbytkem, nevidí vztahy endy, nahodilostmi. Lpí na svém

žil své autokratické výsady, musí slabí a rozdělení. Čím byl ministr ní ministři jako hrabě Witte a Petr režim zachránit, byli v této mlze něr jako „stařík“ Ivan Goremykin

vydržel ve svém vysokém úřadu léta. Goremykinův úspěch přičítal britský komentátor Bernard Pares skutečnosti, že byl „přijatelný“ jak pro cara, tak i pro carevnu, „protože se choval jako komorník přijímající instrukce pro další sluhy“. Přesně tak, jak to vyhovovalo carovi, který vládl Rusku jako středověký pán. Mikuláš považoval své ministry za sluhy své vlastní domácnosti, nikoli za státní úředníky. Je sice pravda, že jim už familiárně netykal (jako zvířatům, nevolníkům a dětem), ale čekal od nich bezvýhradnou oddanost a při jejich hodnocení stavěl loajalitu nekonečně výš než jejich schopnosti. Dokonce i hrabě Witte, jemuž poníženosť nebyla za normálních okolností rozhodně vlastní, se přistihl, jak se v carově přítomnosti staví do pozoru s palci podél švů u kalhot jako číšník obsluhující u stolu.

Mezi svými ministry podněcoval Mikuláš rivalitu a sváry. S oblibou stavěl jeden názor proti druhému, aby sám získal navrch. Čímž jeho vláda ztratila jakoukoliv soudržnost, ale pokud to jeho postavení posilovalo, nelámal si tím hlavu. Až na krátký čas v roce 1901 odmítal Mikuláš zásadně koordinovat práci jednotlivých ministrů tím, že by předsedal schůzím Rady ministrů: možná měl strach, že by tak vznikly mocné frakce, které by ho donutily k pro něj nepřijatelné politice. Nejrady se s ministry setkával jednotlivě, čímž je sice udržel od sebe, ale zároveň tím vytvářel živnou půdu pro chaos a zmatek. Audience musely být pro ministry velmi frustrující, protože ačkoli Mikuláš vždycky působil dojmem, že s návrhem souhlasí, nemohl se žádný ministr spolehnout, že bude jeho návrh proti ostatním ministrům podporovat. Ucelené a obecné debaty na politické téma byly proto mimořádně vzácné. Hovořil-li ministr o politice příliš dlouho, dal mu car zřetelně najevo, že se nudí, a převedl rozhovor na počasí nebo jiný přijatelný námět. Ministři dobře věděli, že car považuje jejich zprávy za nezajímavé, a tak je úmyslně psali co nejkratší. Někteří je vypouštěli zcela a raději mu vykládali anekdoty a klepy.²³

Výsledkem bylo, že v posledních letech carského režimu postrádala vláda jakékoliv efektivní vedení i koordinaci. Zdrojem veškerých problémů byl Mikuláš. Bylo-li v centru vládnoucího systému vakuum, pak byl tím prázdným prostorem on. V jistém slova smyslu v něm Rusko obdrželo to nejhorší z obou světů: cara rozhodnutého vládnout z trůnu, ale neschopného prosadit svou moc. Bylo to „samoděržaví bez samovládce“. Nebylo snad člověka, který by cíle, který si Mikuláš uložil, dokázal dosáhnout: celá vláda byla na jednoho člověka příliš obsáhlá a složitá; samoděržaví už zastaralo. Ale Mikuláš se především dopustil tragického omylu. Místo aby moc delegoval, oddával se snění o tom, že ji má celou pro sebe. Své výsady střežil s takovou žárlivostí, že se pokusil obejít kompletně všechny státní instituce a soustředit moc na svůj dvůr. Jenže žádný z jeho roztomilých, nicméně omezených dvořanů mu nedokázal ani vzdáleně poskytnout kvalitní radu, jak své zemi vládnout, protože jeho dvořané se rekrutovali z úzkého kruhu aristokratických gardových důstojníků, kteří z celého Ruska znali pouze módní petrohradské ulice. Mnozí z nich nad Ruskem ohrnovali nos, raději než ruský

mluvili francouzsky a daleko více času trávili v Nice a Biarritzu než na svých statcích v guberniích. Mikulášova vláda se sílící nadvládou dvora se na promyšlenou politiku, která by řešila hromadící se problémy společnosti, spějící nevyhnutelně k revoluci, prostě nezmohla. Vláda se během posledních let, zejména po Stolypinově pádu v roce 1911, kdy si car vybíral na post předsedy vlády jednoho průměrného patolízala za druhým, jenom bezmocně potácela. Mikuláš sám trávil stále více času mimo svůj úřad. Vládní záležitosti se celé týdny odkládaly kvůli jeho loveckým výpravám, výletům na jachtě nebo kvůli rodinným prázdninám na Krymu. Ale ve zdánlivě bezpečném rodinném útočišti se odvíjela další tragédie.

iii Následník trůnu

Carevna Alexandra prožila oslavy jubilea ve velkém napětí. Své veřejné povinnosti se přinutila vykonávat pouze s velkým sebezapřením, ale často odcházela předčasně a byla na ní vidět velká úzkost. Na velkolepém bálu, který pořádala moskevská šlechta, se cítila tak špatně, že se sotva držela na nohou. Na poslední chvíli jí přišel na pomoc sám car a odvedl ji pryč, jinak by byla na veřejnosti omdlela. Na galapředstavení v Mariinském divadle přišla bledá, s truchlivým výrazem v obličejí. Meriel Buchananová, dcera britského velvyslance, která seděla ve vedlejší lóži, si všimla, jak se jí chvěje vějíř v ruce a jak její namáhavé dýchání

nadzvedá diamanty, které pokrývaly živůtek její róby a které se třpytily a chvěly tisícem neklidných záblesků. Zdálo se, že ji city či úzkost naprosto ovládly, načež zašeptala několik slov carovi, zvedla se a zmizela vzadu v přítmí lóže a celý večer se už neukázala. Drobná vlna nevole se přelila divadlem.²⁴

Situace byla taková, že se carevna na veřejnosti za poslední desetiletí neobjevila víc než tucetkrát. Po porodu hemofilického syna, careviče Alexeje, se uchýlila do Alexandrovského paláce v Carském selu a na další panovnická sídla mimo hlavní město. Vládla naděje, že při oslavách třistaletého výročí využije příležitosti a vylepší si svou pověst u veřejnosti. Ta ji považovala za chladnou a arogantní, protože se k ní obrátila zády, a její závislost na „svatém muži“ Rasputinovi se vzhledem k jeho sílícímu postavení u dvora stala předmětem politického znepokojení. Jenomže krátce před jubileem se nemoc jejího syna obrátila k horšímu, a to jí v průběhu oslav velmi tížilo. A navíc její druhá dcera Taťána onemocněla tyfem, protože se napila v hlavním městě infikované vody. Carevna se snažila, co mohla, před veřejností svou mučivou úzkost tajit. Ale aby před ní předstoupila a vybojovala si její sympatie, natolik se překonat nedovedla.

Když se Alexandra stala ruskou carevnou, nevěděla o Rusku vůbec nic. Od

osmnáctého století bylo devatenáctého století se částí rodiny evropských dynastií „Gottorp-Holstein“ od pravdy. Většina států zajistí rovnováhu sil v Evrope. Carevičem Mikulášem a vévody hessensko-darmstadtského se, že princezna bu Alexandr III. zemřel po tajasna ocitla na ruském

Ačkoli ji její poddaní skutečnosti do hloubi du v Anglii její babička, krá a zálibám, nemluvě o anglicky, rusky hovořil. žebnictvu, úředníkům xandrovském paláci ve obchodu pro střední vr který se ke klasickému čtyři dcery spaly společ o carevně bylo známo, paly v chladné vodě. M toužili vést život angl mluvu viktoriánské bur se ovšem přepočítala v z anglického dvora, kt výkonné moci, by se m

Od samého začátku kterou měla hrát, ji ab společenských příležit prvních vystoupeních ticky. Začalo se o ní nedostatky. „Nikdo n Zinaida Gippiusová. vaný, s úzkými stažen stava nevypadala hez doslechla, jí poslala v

Není těžšího řeme znám od dětství, p

i Witte po kišiněvském pogromu lenstva revolučních stran, pak si za lačuje“. Židovský Bund byl první ranou. Vznikl v roce 1897 a do roku národ a vyžadoval pro ně plnou iš jako oficiálním jazykem. Takové va a Lva Trockého, kteří byli sami y nad národní a vůči židovskému e obvinil z toho, že jsou sionisté nepřátelské stanovisko. Výsledkem vlastní cestou. Existovalo i velké átých letech devatenáctého století at na židovské pogromy emigraci; unnitř Ruska sloužilo jako nositel

na sílící diskriminaci na přelomu rusifikačního tažení se po celé říši a. Finská populace začala po roce Finy, sociální demokraty a Stranu du a obecnou brannou povinnost, osprávu. V pobaltských oblastech ráv proti carskému státu uchýlilo k Polské socialistické straně, která kombinací sociální a národní revo- strana, založená v roce 1902, která ální revoluci, protože sehrála klí- ačkoli ji brzy zastúpila Ukrajinská é. V Gruzii vedli v letech 1904–6 kém i socialistickým duchu. Do- nům nejloajálnější, začali po roce ifikaci místních škol. V krátkosti, périum zralé na zhroucení. Jeho

ionářů byli mnozí Židé, z Židů bylo nýtům patřilo, že co Žid, to bolševik. ědění v roce 1917 se většina židovské m socialistickým stranám. Jak jednou ez klasického židovského humoru: (Melamed: „St. Paul and Leon Trot-

3. Ikony a švábi

i Oddělený svět

Jednoho rána v březnu roku 1888 opustil Michail Romas Kazaň a zamířil po Volze až do vesnice Krasnovidovo. Doufal, že se mu podaří změnit život vesničanů tím, že založí družstevní obchod. Romas byl narodnik, člen tajné skupiny Lidská práva, který se nedávno vrátil z dvanáctiletého vězení a vyhnanství za pokus organizovat rolníky. Na Sibiři se jeho názory nezměnily. Do Krasnovidova zamířil proto, aby zachránil vesničany ze spárů místních kupců, prodával jim levné sériové zboží a organizoval je do družstva pěstitelů ovoce a zeleniny, kterou hodlal prodávat přímo do Kazaně.

Vzal s sebou i Alexeje Peškova, který se později proslaví jako Maxim Gorkij (1868–1936) a který byl už tehdy, ve dvaceti letech, známý jako „dědek“ (Tolstoj se jednou zmínil, že „vypadal, jako by se starý už narodil“). V prvních osmi letech svého života zažil zřejmě Gorkij přibližně tolik utrpení jako literárně činný hrabě za celých osmdesát let. Domácnost jeho dědečka v Nižním Novgorodě, kde ho po smrti jeho otce vychovávali a kterou popsal v *Dětství*, byla mikrokosmem provinčního Ruska – kde si bída s krutostí a cholerou podávaly ruce, kde se muži upjeli ve velkém stylu a ženy se chytaly v zoufalství Pánaboha. Už ve věku devíti let začal Gorkij pracovat, sbíral hadry, kosti a hřebíky a na březích Volhy kradl příležitostně dříví. Pak mu umřela matka a dědeček ho vystrčil do světa, aby se o sebe postaral sám. Jako nesčetná osiřelá mláďata se Gorkij, bosonohý a otrhaný pouliční dareba, potloukal povolžskými průmyslovými městy, která začínala prosperovat. Umýval nádobí na parníku, nakládal zboží, pracoval jako vrátný, ševcovský tovaryš, kresličský učedník, malíř ikon a nakonec jako pekař v Kazani, kde na něj narazil Romas a slitoval se nad mládencem, který se pokusil sprovodit ze světa střelou do prsou.

Krasnovidovo leželo na strmém kopci nad řekou Volhou. Na vršku stál kostelík se světle modrou kopulí a od něj se dolů k řece táhly řady jednoduchých domků. Za nimi se rozkládaly zeleninové zahrádky, lázně a chlévy držící pohromadě jenom silou vůle, pak už se „k modrému hřebeni lesa na horizontu lehce stáčela obdělávaná pole“. Byla to poměrně bohatá vesnice. Vzhledem ke své blízkosti ke Kazani se z ní stalo dodavatelské centrum pro trh a nejmúspěšnější sedláci se mohli

těšit z náznavu komfortu. Jejich dřevěné domky, solidně stavěné, měly šindelové střechy a okenice a okenní rámy zdobené barevnými malůvkami. Uvnitř domků byly k vidění ukázky továrních výrobků rozvíjejícího se ruského průmyslu: železné hrnce a pánve, samovary, záclony, zrcadla, postele, petrolejky, akordeony a podobně. Pomalu, ale jistě bylo Krasnovidovo, stejně jako ostatní ruský venkov, vtahováno do tržní ekonomiky.¹

Tím se dostalo do první linie narodnického boje o venkovské obyvatelstvo. Filozofie narodníků vycházela z myšlenky, že by rovnostářské zvyky venkovské komuny mohly posloužit modelem pro socialistickou reorganizaci společnosti. Věřili, že kdyby se vesnice uchránila před kapitalismem, Rusko by mohlo přeskočit k socialistické utopii, aniž by muselo, tak jako v západní Evropě, projít se všemi průvodními negativními jevy „buržoazní fázi vývoje“. Tím by se starobylá venkovská komuna uchránila jako základna pro ruský komunismus.

V sedmdesátých letech minulého století vyrazily do vesnic na výzvu vůdců narodníků „chodit mezi lid“ tisíce radikálních studentů, mezi nimi i Michail Romas, s naivní vírou, že získají venkov pro svou revoluci. Ve venkovském světě hledali odraz svých romantických představ a přesvědčovali sami sebe, že v prostém lidu najdou spojence a „své druhé já“ v boji za socialismus. Někteří z nich se natolik identifikovali s „prostým venkovským životem“, že se začali jako vesničané i oblékat. Jeden z nich, Žid, dokonce ve snaze přiblížit se duši vesničana konvertoval k pravoslaví. Tito romantici se na vesnici dívali jako na kolektivní a harmonickou komunitu, která dosvědčovala základní socialistické instinkty ruského lidu. Vesničané, jak psal jeden z narodnických vůdců, „si více uvědomují cenu každého jednotlivého člověka a méně se starají o to, v čem jsou si se svými sousedy podobní a v čem se od nich liší“. Jejich představy o venkově byly tak idealizované, že si někteří narodníci namlouvali, že dokonce i v sexuálním životě je více morálky a zdrženlivosti než ve zkažené městské populaci. Věřili tedy kupříkladu, že mezi vesničany neexistuje prostituce (ačkoli většina městských prostitutek přicházela z venkova); že na vesnici neexistuje žádné znásilňování, ba ani pokusy v tomto směru (i přes venkovský zvyk *snochačestva*, který dával patriarchovi domácnosti právo na vlastní snachy, nebyl-li právě přítomen jejich manžel); a že syfilis (která byla po celé Rusi endemická) a která se v mravně zpustlých městech přenáší sexuálním stykem, se na vesnici přenáší ve vši nevinosti na základě vesnického zvyku jíst ze stejné dřevěné mísy stejnou dřevěnou lžící.²

Tito romantičtí misionáři byli skutečností, se kterou se na vesnici setkali, otřeseni. Mnozí studenti narazili ze strany vesničanů na ostrážitě podezření nebo nepřátelství a policie je brzy strčila do vězení. Když umírnění narodníci Romasovova typu zpětně hodnotili zkušenosti z vězení a vyhnanství, nabyli názoru, že hlavní příčinou těchto jevů je odtrženost venkova od ostatní společnosti. Po staletí nevolnictví byli jedinými lidmi, kteří k nim přicházeli zvenku, šlechtici a státní úředníci, nebylo tedy divu, že vesničané na studentské agitátory pohlíželi s nedů-

věrou. Na navázání pouta třebí léta mravenčí práce. A

Bylo to marná snaha. C Nedokázali pochopit, pro Nejbohatší vesničané, kteří jeho spojence zastrašoval chem a způsobili menší v družstvo zájem, vyhrožova věka, surově zavraždili, jeh běh řeky. Nakonec podpál ce) vyhodili do vzduchu. M štváli na ně rozzlobené ves život.

Romas porážku vzal fil vzdát své víry v socialistick později Gorkij opět setkal, n ství za účast v narodnickém božká deziluze. Dospěl k n jen co se „seskupí v jednotlito

Jakási psí touha vyhovět mi pohled na ně znechu kvůli každé maličkosti schopni zničit i sám kos sivně shromáždili jako o

„Ušlechtilý divoch“, kte byl podle Gorkého pouhá poznával, tím víc je zavrho

Podobná nedorozumění nickou částí táhla jako červ i když nejporozuhodnější, n ideály. Prakticky každý sm Dostojevskij o tom psal:

My, milovníci „lidu“, ho nikdo z nás ho skutečně

* Ve věku dvaceti tří let zbilá vesnické ženy, kterou usvě ji začali bičovat.

ky, solidně stavěné, měly šindelové vnější malůvkami. Uvnitř domků žijícího se ruského průmyslu: železostroje, petrolejky, akordeony a podobně stejně jako ostatní ruský venkov,

no boje o venkovské obyvatelstvo. by rovnostářské zvyky venkovské listickou reorganizací společnosti. lismem, Rusko by mohlo přeskočit v západní Evropě, projít se všemi vývoje“. Tím by se starobylá venkovský komunismus.

vyrazily do vesnic na výzvu vůdců ch studentů, mezi nimi i Michailovou revoluci. Ve venkovském světě esvědčovali sami sebe, že v prostém za socialismus. Někteří z nich se životem“, že se začali jako vesničané přiblížit se duši vesničana konvertovali jako na kolektivní a harmonické socialistické instinkty ruského ch vůdců, „si více uvědomují cenu o to, v čem jsou si se svými sousedy vy o venkově byly tak idealizované, e i v sexuálním životě je více morální populaci. Věřili tedy kupříkladu, že tšina městských prostitutek přichází znásilňování, ba ani pokusy v tom- který dával patriarchovi domácnosti en jejich manžel); a že syfilis (která mravně zpustlých městech přenáší í nevinnosti na základě vesnického řenou lžící.²

ti, se kterou se na vesnici setkali, ničanů na ostrážité podezření nebo Když umírnění narodnici Romasov- ení a vyhnanství, nabyli názoru, že ova od ostatní společnosti. Po staletí ůřicházeli zvenku, šlechtici a státní dentské agitátory pohlíželi s nedů-

věrou. Na navázání pouta mezi vesničany a narodnickou inteligencí byla započtení léta mravenčí práce. A tak se Romas vydal do Krasnovidova.

Bylo to marná snaha. Od počátku neměli vesničané k jeho družstvu důvěru. Nedokázali pochopit, proč má o tolik nižší ceny než ostatní maloobchodníci. Nejbohatší vesničané, kteří byli v těsném spojení se zavedenými kupci, Romase a jeho spojence zastrašovali. Jedno z jeho polen na topení naplnili střelným prachem a způsobili menší výbuch. Chudákům vesničanům, kteří projevíli o jeho družstvo zájem, vyhrožovali. Jednoho z jeho pomocníků, chudého místního člověka, surově zavraždili, jeho strašlivě zohavené tělo pohodili v několika kusech na břeh řeky. Nakonec podpálili skladiště s petrolejem a družstvo (a polovinu vesnice) vyhodili do vzduchu. Nepřátelé obvinili Romase a Gorkého z požáru a poštváli na ně rozzlobené vesničany. Ale „kacří“ se osvobodili a zachránili si holý život.

Romas porážku vzal filozoficky a přikládal ji ignoranci vesničanů. Odmítl se vzdát své víry v socialistický potenciál vesničanů, a když se s ním o patnáct let později Gorkij opět setkal, měl už za sebou další desetiletý trest sibiřského vyhnanství za účast v narodnickém hnutí. Ale zkušenost, kterou si odnesl Gorkij, byla hořká deziluze. Dospěl k názoru, že vesničané, ať jsou jako jednotlivci sebelepší, jen co se „seskupí v jednolitou šedivou masu“, všechno dobré nechají daleko za sebou:

Jakási psí touha vyhovět těm nejsilnějším ve vsi se jich zmocnila a tehdy se mi pohled na ně znechutil. Divoce na sebe vyli, ochotni se rvát – a taky se kvůli každé maličkosti rvali. V tu chvíli byli strašní a vypadali, že by byli schopni zničit i sám kostel, ve kterém se předchozí večer pokorně a submisivně shromáždili jako ovce ve stádu.³

„Ušlechtilý divoch“, kterého viděli narodnici v každém prostém vesničanovi, byl podle Gorkého pouhá romantická iluze. A čím víc všední život vesničanů poznával, tím víc je zavrhoval jako primitivy a barbary.*

Podobná nedorozumění se dějinami vztahů mezi vzdělanou částí Ruska a vesnickou částí táhla jako červená nit – Gercen je nazýval „dvě Ruska“. Narodnici, i když nejporozuhodnější, nebyli jedinými, kteří do vesničanů vkládali své vlastní ideály. Prakticky každý směr ruského sociálního myšlení skončil ve stejné pasti. Dostojevskij o tom psal:

My, milovníci „lidu“, ho považujeme za součást nějaké teorie a zdá se, že nikdo z nás ho skutečně nemiluje takový, jaký je, ale jenom takový, jaký si

* Ve věku dvaceti tří let zbila Gorkého skupina vesničanů do bezvědomí za to, že se zastal vesnické ženy, kterou usvědčili z cizoložství, svlékli do naha a její manžel a vyjící dav ji začali bičovat.

ho ten který z nás představuje. Až se jednou v budoucnosti ukáže, že ruský lid našim představám neodpovídá, pak ho, láska neláska, bez milosti a bezprostředně zavrhneme.⁴

Dlouho předtím, než na scénu vyrazili narodníci, opěvovali slavjanofilští spisovatelé morální nadřazenost „starobylých“ vesnických komun nad moderními západními hodnotami. „Taková občina,“ psal Konstantin Aksakov, „je svazkem lidí, kteří se vzdali svého egoismu, své individuality a kteří jednají ve společné shodě; je to akt lásky, akt ušlechtilého křesťanství.“ Podobné ctnosti přisuzovali vesničanům velcí romantičtí spisovatelé devatenáctého století. Dostojevskij například tvrdil, že prostý ruský vesničan – „kuchyňský mužik“, jak ho jednou ve slavné rozmluvě pojmenoval – žije na vyšší morální úrovni než daleko sofistikovanejší občané západní Evropy. Vesničané, psal ve svém *Deníku spisovatele*, jsou opravdoví křesťané a pokorní lidé. Právě oni nám „ukážou novou cestu, nový způsob, jak se dostat z našich očividně neřešitelných problémů. Nebude to tedy Petrohrad, kdo nakonec rozhodne náš ruský osud... Světlo a spása přijdou zdola.“ I Tolstoj viděl v prostém rolníkovi zosobnění přirozeného moudra. V *Anně Kareninové* se kníže Levin naučí žít právě od mužika; a ve *Vojně a míru* se Pierre Bezuchov naučí chápat duchovní rozměr života od Karatajeva, skromného ruského rolníka. Karatajevova povaha – spontánní, přímá a skromná – byla projekcí Tolstého vlastní morální filozofie žít v souladu se světem a s lidstvem.⁵

Podobné romantické vize o vesničanech dostávaly trvale těžké rány kontaktem se skutečností, často s fatálními následky pro jejich nositele. Narodníci, kteří se často se svým pojetím vesničanů sami ztotožňovali, na to dopláceli nejvíce, protože rozpad jejich koncepce hrozil otřást nejen jejich radikální vírou, ale také jejich vlastní identitou. Spisovatel Gleb Uspenskij, abychom citovali extrémní a tragický příklad, po letech pokusů sladit svou romantickou představu o rolnících s nechutnou realitou mezilidských vztahů, které na vesnici na vlastní oči viděl, z toho přišel o rozum. Mnozí „realističtí“ spisovatelé šedesátých let devatenáctého století, kteří popisovali temnější stranu venkova, skončili jako alkoholici. Vrstva vzdělaných liberálů pociťovala *úzkost*, kdykoli se jejich idealizovaná představa střetla s tvrdou skutečností. O čemž svědčí bouřlivá debata po Čechovově syrové povídce o vesnickém životě pod názvem *Vesničané* (1897), vyprávějící o nemocném moskevském číšníkovi, který se se svou ženou vrací do rodné vesnice, jenom aby zjistil, že jeho velmi chudá rodina odmítá živit další hladový krk. Nebo ještě větší veřejné pobouření po vydání Buninova románu *Vesnice* (1910), který nezakrýval žádnou temnou stránku vesnické bídy a krutosti. „Co ruského čtenáře na knize ohromilo,“ napsal soudobý kritik, „nebyl popis (vesnické) materiální, kulturní a právní bídy... Ale vědomí, že odtud není úniku... Jediné, co byl ruský vesničan, tak jak ho popisuje Bunin, schopen pochopit... bylo, že pro něj není z této beznaděje úniku.“⁶

Gorkij o *Vesnici* napsal třeba vesničan, ale také na Neproniknutelnost vesnické identity. „Vesnickou otázkou byly převážně nečtené budoucnosti samotného Ruska.“

Rusko bylo na začátku vesnické společnosti, a vesnický život patřil k rolnictvu; a vesnický měšťan a najdeš vesnických, prádelnách a vyvařování z vesnice nebo jejich děti, a posílali na vesnici peníze z vesnice a domy boháčů evropskému návštěvníku cházeli původně z vesnických, popeláři, vozkové, po města i velkoměsta byla vesnická. Jenom několik kilometrů městská kultura, v lesích života ve vzdálených vrstvy, i přesto, že žily od ticky nic. Byl pro ně tak e domorodců. A právě v tom se mezi „dvěma Rusky“ osud.

Izolace venkovského každé úrovni – právní, Vesničané obývali tři čtvrti jedné šestině povrchu světa a jejich polnost – do farm komunita byla střediskem mín pro vesnici (*mir*) obsah shromáždění vesnických *činou*), doslova a do písma ta. Jeho samosprávná moc administrativní, policejní a skou správní jednotkou, p tech. Dohlížel na to, jak zemky, a byl kolektivně o většinu území Ruska byla

v budoucnosti ukáže, že ruský
láska neláska, bez milosti a bez-

odníci, opěvovali slavjanofilští spisovatelé nad moderními vesnickými komunadami. Konstantin Aksakov, „je svazkem duality a kteří jednájí ve společné existenci.“ Podobné ctnosti přisuzovali vesnickému životu devatenáctého století. Dostojevskij kuchyňský mužik“, jak ho jednou ve vyšší úrovní než daleko sofistika-oval ve svém *Deníku spisovatele*, jsou nám „ukáží novou cestu, nový světelný problém. Nebude to tedy světlo... Světlo a spása přijdou zdola.“ Přírodní moudra. V *Anně Karenině* a ve *Vojně a míru* se Pierre od Karatajeva, skromného ruska, přímá a skromná – byla projekcí světa se světem a s lidstvem.⁵

stávaly trvale těžké rány kontaktem s jejich nositeli. Narodníci, kteří se opírali, na to dopláceli nejvíce, protože jejich radikální vírou, ale také jejich bytím citovali extrémní a tragický obraz představu o rolnících s nechutností na vlastní oči viděl, z toho přišel v prvních letech devatenáctého století, kteří jako alkoholici. Vrstva vzdělaných realizovaná představa střetla s tvrdou postavou Čechovově syrové povídce o vesnici, vyprávějící o nemocném moskevském rodné vesnice, jenom aby zjistil, hladový krk. Nebo ještě větší veřejné dílo (1910), který nezakrýval žádnou podobu ruského čtenáře na knize ohromně (materiální, kulturní a právní) jedině, co byl ruský vesničan, tak jak se, že pro něj není z této beznaděje

Gorkij o *Vesnici* napsal, že donutila společnost zamyslet se „vážně nejenom na téma vesničan, ale také nad otázkou, závažnou pro Rusko samé, zda být či nebýt“.⁷ Neproniknutelnost vesničana spočívala v srdci problému vlastní ruské národní identity. „Vesnickou otázkou“ se zabývaly všechny nekonečné úvahy (které vyplňovaly převážně nečtené stránky ruských románů devatenáctého století) o budoucnosti samotného Ruska.

Rusko bylo na začátku dvacátého století stále ještě rolnickou zemí: 80 % obyvatel patřilo k rolnictvu; a většina z ostatních tam měla své kořeny. Svlékní ruského měšťana a najdeš vesničana. Většina dělníků v městských továrnách a dílnách, prádelnách a vyvažovacích, lázních a obchodech, byli buď přistěhovalci z vesnice nebo jejich děti, kteří se stále na hospodářství, odkud vyšli, na žně vraceli a posílali na vesnici peníze. Restaurace zaměstnávaly početné armády číšníků z vesnice a domy bohatců se opíraly o takové množství služebnictva z vesnice, až evropskému návštěvníku přecházel zrak. Obchodníci na městských ulicích pocházeli původně z vesnice, stejně tak drožkáři, vrátní, přepravci, zedníci, zahradníci, popeláři, vozkové, podomní obchodníci, žebráci, zloději a prostitutky. Ruská města i velkoměsta byla svým charakterem a sociálním složením převážně velkou vesnicí. Jenom několik kilometrů od každého městského centra končila veškerá městská kultura, v lesích žili bandité, na jaře se cesty rozbahnily a vnější známky života ve vzdálených vískách byly patrně od středověku stále stejné. Vzdělané vrstvy, i přesto, že žily od vesničanů na dosah ruky, o jejich světě nevěděly prakticky nic. Byl pro ně tak exotický a cizí jako pro koloniální vládce svět afrických domorodců. A právě v tomto vzájemném nepochopení, v kulturní propasti, která se mezi „dvěma Rusky“ rozevírala, leží kořeny sociální revoluce a její tragický osud.

Izolace venkovského života od zbytku společnosti se projevovala na téměř každé úrovni – právní, politické, ekonomické, kulturní, sociální i geografické. Vesničané obývali tři čtvrtiny z milionu zemědělských usedlostí rozmístěných na jedné šestině povrchu světa. Málokdy se dostali dál než za humna své vesnice a jejich polnosti – do farního kostela, na panské sídlo a na místní trh. Vesnická komunita byla střediskem jejich malého a izolovaného světa. Starý rolnický termín pro vesnici (*mir*) obsahuje také význam „svět“, „mír“ a „vesmír“. *Mir* ovládalo shromáždění vesnických starších, kteří, společně s pozemkovou komunitou (*občinnou*), doslova a do písmene řídili každý aspekt vesnického i zemědělského života. Jeho samosprávná moc se zásadně rozšířila po zrušení nevolnictví, kdy převzal administrativní, policejní a právní funkce bývalých pánů a stal se prvotní venkovskou správní jednotkou, podřízenou základním orgánům státní správy ve volostech. Dohlížel na to, jak po zrušení nevolnictví předávali páni vesničanům pozemky, a byl kolektivně odpovědný za splácení úmoru dluhu za pozemky. Na většině území Ruska byla obdělávaná zem v občinovém vlastnictví a jednou za

několik roků mohl *mir* přerozdělit stovky políček mezi rolnické domácnosti podle počtu „hladových krků“. Určoval také osevní postup a pasení na strništi, což při systému dělby orné půdy mezi vesničany bylo nezbytné; obhospodařoval lesy a obecní pastviny; najímal hlídače a pasáky; vybíral daně; prováděl odvod branců; dohlížel na údržbu cest, mostů a obecních budov; zřizoval dobročinné a jiné obecně prospěšné instituce; organizoval vesnické svátky; dohlížel na veřejný pořádek; rozhodoval v menších sporech a soudil podle zvykového práva.

Mir dokázal vyvolat silný pocit obecní solidarity mezi vesničany, stvrzovaný jejich společným poutem k vesnici a k půdě. Vyjadřovala to mnohá venkovská přísloví: „Co člověk neunes, *mir* unese“; „Nikdo není větší než *mir*“; a tak dál.⁸ Existenci takových pout lze najít v rolnických komunitách po celém světě. Nesvědčí ani tak o „přirozeném kolektivismu“ ruského lidu, slavjanofily a narodniky tolik hýčkaném, ale o funkční logice vesnické organizovanosti v boji o přežití v tvrdých přírodních podmínkách a proti mocným vnějším nepřátelům, jako byli statkáři a stát. Jenomže pod pláštíkem obecní solidarity, jak se jevila nezasvěcenému člověku, se mezi sebou sousedé rvali o jednotlivé výhody. Vesnice bylo semeništěm intrik, odplat, chamtivosti, nepoctivosti, skrblictví a občas výbuchu krutého násilí jednoho vesničana vůči druhému – žádná oáza obecní harmonie, jak si malovali městští intelektuálové. Prostě to bylo tak, že jednotlivé zájmy rolníků častokrát nejlépe zajistila kolektivní činnost. Vzhledem ke krátkému zemědělskému období v Rusku, od dubnového tání a začátku jarních prací do listopadového prvního sněhu, byla jistá forma pracovní součinnosti nezbytná k tomu, aby se v krátkém období horečné činnosti všechny úkoly zemědělského cyklu stihly. Proto také tradiční rolnická domácnost inklinovala k většímu počtu členů než její evropský protějšek. Tento počet často přesahoval dvanáct, protože ženy a rodiny dvou i tří bratrů zůstávaly pod jednou rodičovskou střechou. Statistické studie důsledně vyzdvihovaly ekonomické výhody větších domácností (větší podíl dospělých mužských pracovníků, více půdy a více dobytka na hlavu a podobně) a spolupráce měla zde své důležité místo. I obtíže malých rolnických domácností, které měly povětšinou jednoho koníka a něco málo osiva a zemědělského nářadí, ulehčovala sousedská spolupráce, kupříkladu formou vzájemných výpůjček, výhodných pro obě strany. Kromě toho existovaly mnohé náročné projekty, které mohla provést pouze celá vesnice společně, kupříkladu mýcení lesů, vysušování mokřin, stavění stodol, cest a mostů a zavodňovací projekty.

Vesnické shromáždění neboli *schod*, které tato rozhodnutí činilo, se skládalo z vesnických starších a obvykle se scházivalo o svátcích venku nebo na louce, protože málokterá vesnice měla tak velkou místnost, aby se tam vešlo celé shromáždění najednou. Žádné formální procedury neexistovaly. Rolníci postávali kolem po skupinkách, popíjeli, pokuřovali a probírali různá témata místního významu, dokud vesnický patriarcha, který procházel davem, nezjistil názory dominantních rolníků a nevyzval shromáždění k hlasování o řadě rozhodnutí.

Volba se konala křikem n...
myslné, protože v přípac...
majoritě nebo, jak říkával...
vali tuto dobrovolnou sh...
va, vyjadřovala svou vůli j...
největší slovo malá klika...
nejúspěšnějším, a zbytek...
miru nebyla žádným od...
vynucované shora vesnic...

Někteří pozorovatelé...
započítat i bolševiky) na...
(*mirojedy*) nebo „kulaky“...
talističtí malopodnikatel...
vesnice bál a jejichž char...
vesnických shromáždění...
jenom tluchubové a lokaj...
dění nechodí, protože do...

Ale to byl z velké čá...
hloubky poznat a hledal...
marxistickou. Dominant...
chové, často, nikoli vždy...
náctého století si stále u...
společnost“. Ačkoli se v...
vyjma několika specifický...
limitovala. Dominance ve...
vykořisťování, ale na sku...
ky minulosti, předávané...
vesnice v současnosti i pro...
stejně.“ V tomto typu kult...
– měli nejvíce zkušeností...
měl většinou největší váhu...
pracích, v léčení a v kou...

* Termínem kulak, odvoz...
řovatelské elementy – li...
Sedlák, i když najímal na...
zneužili tohoto termínu...
termín postavili na roveř...
mání na práci je už for...
i proti všem malorolník...
třídou“.

ek mezi rolnické domácnosti podle postup a pasení na strništi, což při lo nezbytné; obhospodařoval lesy bíral daně; prováděl odvod branců; budov; zřizoval dobročinné a jiné cké svátky; dohlížel na veřejný po- podle zvykového práva.

darity mezi vesničany, stvrzovaný Vydřovala to mnohá venkovská kdo není větší než *mir*“; a tak dál.⁸ a komunitách po celém světě. Ne- kého lidu, slavjanofily a narodniky é organizovanosti v boji o přežití ným vnějším nepřátelům, jako byli olidarity, jak se jevila nezasvěcené- notlivé výhody. Vesnice bylo seme- skrblictví a občas výbuchu krutého dná oáza obecní harmonie, jak si o tak, že jednotlivé zájmy rolníků zhledem ke krátkému zemědělské- útku jarních prací do listopadového činnosti nezbytná k tomu, aby se úkoly zemědělského cyklu stihly. ovála k většímu počtu členů než její val dvanáct, protože ženy a rodiny ovskou střechou. Statistické studie šších domácností (větší podíl dospě- obytku na hlavu a podobně) a spo- alých rolnických domácností, které osiva a zemědělského nářadí, uleh- nou vzájemných výpůjček, výhod- nohé náročné projekty, které mohla lu mýcení lesů, vysušování mokřin, jekty.

tato rozhodnutí činilo, se skládalo o o svátcích venku nebo na louce, ístnost, aby se tam vešlo celé shro- ury neexistovaly. Rolníci postávali a probírali různá témata místního procházel davem, nezjistil názory ění k hlasování o řadě rozhodnutí.

Volba se konala křikem nebo shlukováním se do skupin a rozhodnutí bylo jedno- myslné, protože v případě nesouhlasných názorů se minorita vždycky podřídila majoritě nebo, jak říkávali rolníci, „vůli *miru*“. Romantičtí pozorovatelé považovali tuto dobrovolnou shodu za příznak sociálního souladu. Obec, podle Aksakova, vyjadřovala svou vůli jako „morální chór“. Ve skutečnosti měla při rozhodování největší slovo malá klika hlav nejstarších domácností, které často patřily k těm neúspěšnějším, a zbytek vesničanů se k nim obvykle přidával. Jednomyslnost *miru* nebyla žádným odrazem přirozené vesnické harmonie, ale přízpůsobivosti vynucované shora vesnickými staršími.

Někteří pozorovatelé vesnického života (mezi které musíme na tomto místě započítat i bolševiky) nazývali tyto dominantní patriarchy „obecními vyžírky“ (*mirojedy*) nebo „kulaky“. * Byli to takzvaní „bohatí“ a „prohnaní“ rolníci, „kapitalističtí malopodnikatelé“, „lichváři“, „parazité“ a „násilníci“, jichž se zbytek vesnice bál a jejichž chamtivost a individualismus mohly celou obec zničit. „Ve vesnických shromážděních,“ psal jeden právník počátkem dvacátého století, „sedí jenom tluchubové a lokajové boháčů. Poctiví pracující rolníci na taková shromáždění nechodí, protože dobře vědí, že by jim to k ničemu nebylo.“⁹

Ale to byl z velké části výplod člověka, který nechtěl vesnickou realitu do hloubky poznat a hledal pouze důkaz pro svou abstraktní teorii, v tomto případě marxistickou. Dominantní rolníci v rámci vesnice byli převážně nejstarší patriarchové, často, nikoli vždy, hlavy nejbohatších domácností. Ruská vesnice devatenáctého století si stále udržovala rysy toho, co antropologové nazývají „tradiční společnost“. Ačkoli se v Rusku kapitalismus už obecně prosazoval, musel ještě, vyjma několika specifických krajů, prorazit na vesnici, kde vlastně občina jeho vliv limitovala. Dominance vesnických patriarchů nebyla založena na kapitalistickém vykořisťování, ale na skutečnosti, že tu většinou vládla orální kultura, kde zvyky minulosti, předávané generacemi, sloužily jako model pro kolektivní činnost vesnice v současnosti i pro budoucnost: „Naši otcové to tak dělali a my to uděláme stejně.“ V tomto typu kultury byli starci považováni za nejdůležitější lidi ve vesnici – měli nejvíce zkušeností s hospodařením a o půdě věděli nejvíc – a jejich názor měl většinou největší váhu. I stařeny byly ctěny pro svou zkušenost v rukodělných pracích, v léčení a v kouzlech. Byla to převážně konzervativní kultura. Je také

* Termínem kulak, odvozeným ze slova „pěst“, oddělovali vesničané původně vykořisťovatelské elementy – lichváře, pachtýře, čachráře a další – od klasických rolníků. Sedlák, i když najímal na práci, nebyl podle jejich filozofie žádný kulak. To až bolševici zneužili tohoto termínu v marxistickém smyslu pro každého bohatého sedláka. Tento termín postavili na roveň „kapitalisty“ na základě nesprávného předpokladu, že najímání na práci je už forma „kapitalismu“. Za Stalina se termínu „kulak“ využívalo i proti všem malorolníkům. Kolektivizací se tento režim snažil „zničit kulaky jako třídu“.

pravda, jak sociální antropolog Jack Goody v mnohých pracích ukázal, že i v orální kultuře se může vyvinout neformální dynamičnost: protože nikdo vlastně pořádně neví, co jejich dědové ve skutečnosti dělali, mohou vesničtí starší v každé generaci tuto kulturu lehce přizpůsobit novým a jiným životním potřebám. Ale celkově měli vesničtí patriarchové ke všem myšlenkám přicházejícím ze světa mimo jejich vlastní zkušenost vrozenou nedůvěru. Snažili se zachovávat vesnickou tradici a bránit ji proti pokroku. „Starý způsob života“ se považoval vždycky za lepší než nový. Věřili, že v dávné minulosti, kdy ještě páni ani stát neovládali vesnici, existovala jakási vesnická utopie.

Existovaly pochopitelně zřetelné síly vedoucí k úpadku patriarchálního světa. I do vzdálených venkovských oblastí pomalu pronikala peněžní ekonomika. Starou ruční řemeslnou výrobu začaly nahrazovat městské manufaktury. Iniciativním hospodářům vycházely vstříc nové technologie. Železnice, silnice, poštovní úřady a telegrafy začaly vesnici otevírat vnějšímu světu. Nemocnice a školy, čtenářské kluby a knihovny, samospráva a politické strany, to vše se stále více k vesnici blížilo. Zejména šíření vesnických škol se obrazilo na nové generaci „uvědomělých“ vesničanů a vesničanek – mladých a gramotných, dobře hospodařících a přemýšlivých, sebezdokonalujících se a individualistických – kteří se snažili svět staré vesnice změnit.

Prvními vlaštovkami těchto změn byla v devatenáctém století fragmentace patriarchální domácnosti. Po zrušení nevolnictví následoval strmý vzestup v počtu rozpadlých domácností. V letech 1861 až 1884 vzrostl roční počet rozdělených domácností ze 82 000 na 140 000. V těchto letech se rozpadlo přes 40 % všech domácností. Následkem toho velikost průměrné ruské domácnosti poklesla z 9,5 členu na 6,8. Vesnice směřovala od tradiční košaté rodiny k moderní zárodečné rodině. Toto dělení nebylo z ekonomického hlediska příliš výhodné – nová rozdělená hospodářství, i ta, která po jejich oddělení zůstala, měla méně dobytka, nářadí a pracovní síly než dosud – což bylo důvodem velkého znepokojení carské vlády, která z morálních, sociálních i ekonomických příčin považovala přežití patriarchální rodiny za důležité. Ale byly to individualistické aspirace mladších rolníků, kteří i přes ekonomickou nevýhodnost naléhali na odtržení od původní rodiny. Rolničtí synové a jejich mladé ženy, kteří už měli tyranie domácího patriarchy po krk, se odtrhávali a zakládali vlastní domácnosti, protože se jim nechtělo čekat, až patriarcha umře a oni (až ve čtyřicítce nebo padesátce) jeho vůdčí postavení zdědí. I když byla jejich nově založená hospodářství malá a slabá, dělala na sebe. „V malé rodině,“ vysvětloval jeden mladý vesničan v osmdesátých letech devatenáctého století, „každý pracuje na sebe a co vydělá, je jeho. Ale ve velké rodině mu nic z toho nepatří.“ Počet odtržení měl přímý vztah k nárůstu pracovních příležitostí pro rolníky mimo vlastní hospodářství. Jakmile si mladý rolník vydělával vlastní mzdu, docházelo mezi ním a hlavou domácnosti k rozbrojům ohledně peněz a majetku. Vesničtí synové odmítali posílat svou mzdu domů,

a než aby přispívali penězům, zakládali vlastní hospodářství, kterým výchozí rodiny, vzrůstající skutečnost, že si stále více vědomí, tudíž jsem.“

S rostoucí individualizací a gramotností všeho lidu. V roce 1884 40 % v předvečer první světové války více měla gramotných. V ruské armádě z oblastí kolem Petrohradu byli produktem rozkvětu nového režimu. Počet obecných škol (přes 100 000); a přes polovinu vesničanů chodilo před rokem 1911 do školy.

Že existuje spojitost mezi ruským jevem. Všechny tyto změny francouzská a ruská – se dosahoval přibližně padesát procent převážně z této generace, opožděným úsilím poskytnutým pod sebou podřezávala vědomí.

Schopnost číst a psát měla abstraktní myšlení a uvolnění logie, což mu zpětně pomohlo v světě vynikající pohonnou silou. Řád tím, že likvidovala barbarskou moc v rámci vesnice na ty, kteří dokázali mnohem lépe než staré nologiemi konce devatenáctého století; s psanými smlouvami a s celou správou a řízením. Vých údajů a dat až po čtení rozhodnutí a petici určených. Postavení mladých a gramotných vesnickou úroveň stoupalo. Dovednosti, které nová společnost.

Psané slovo rozdělilo v nové generace se velkého vzdělání a snažila se jeho rozleptávání. Kala se městských svérázných vůči starším, i nebezpečným.

mnohých pracích ukázal, že i v orální tradici: protože nikdo vlastně nečetl, mohli vesničtí starší v každé domácnosti a jiným životním potřebám. Ale myšlenkám přicházejícím ze světa vně vesnice. Snažili se zachovávat vesnickou tradici „obětí života“ se považoval vředy, které, kdy ještě páni ani stát neovládali

úpadku patriarchálního světa. Prorokovala peněžní ekonomika. Statistika městské manufaktury. Inicijativní ekonomie. Železnice, silnice, poštovní síť. Nemocnice a školy, četnické strany, to vše se stále více k vesnici obrátilo na nové generaci „uvědomovaných“, dobře hospodařících individualistických – kteří se snažili svět

devatenáctém století fragmentace vesnické tradice následoval strmý vzestup v polovině 19. století vzrostl roční počet rozdělených vesnic se rozpadlo přes 40 % všech vesnic. Ruské domácnosti poklesla z 9,5 dětí na 7,5 dětí. Rodiny k moderní zárodečné ekonomice příliš výhodné – nová rozdělení zůstala, měla méně dobytka, srovnáním velkého znepokojení carské ekonomických příčin považovala přežití individualistické aspirace mladších generací naléhali na odtržení od původní vesnické tradice už měli tyranie domácího patřičnosti, protože se jim nechtělo (přičítce nebo padesátce) jeho vůdčí osobnosti hospodářství malá a slabá, dělala mladý vesničan v osmdesátých letech 19. století a co vydělá, je jeho. Ale ve velké měře měl přímý vztah k nárůstu pracovního hospodářství. Jakmile si mladý rolník a hlavou domácnosti k rozbrojům ekonomiky odmítali posílat svou mzdu domů,

a než aby přispívali penězi, které si vydělali, k financím výchozí rodiny, raději zakládali vlastní hospodářství. Rozlišovali mezi vlastnoručním výdělkem a majetkem výchozí rodiny, vzniklým na základě společné práce.¹⁰ Tak se projevovala skutečnost, že si stále více uvědomovali svou vlastní hodnotu: „Vydělávám peníze, tudíž jsem.“

S rostoucí individualitou mladších vesničanů souviselo jejich stále vyšší vzdělání. Gramotnost všeho obyvatelstva říše vzrostla v Rusku z 21 % v roce 1897 na 40 % v předvečer první světové války. Čím ležela vesnice blíž velkému městu, tím víc měla gramotných. V roce 1904 bylo devět z deseti vesnických branců do říšské armády z oblastí kolem Petrohradu a Moskvy gramotných. Tito vesničtí mládenci byli produktem rozkvětu venkovského školství posledních dvou desetiletí starého režimu. Počet obecných škol se v letech 1878 až 1911 zčtyřnásobil (z 25 000 na 100 000); a přes polovinu vesnických dětí ve školním věku (osm až jedenáct) chodilo před rokem 1911 do obecné školy.¹¹

Že existuje spojitost mezi gramotností a revolucemi je dobře známým historickým jevem. Všechny tři velké revoluce moderní evropské historie – anglická, francouzská a ruská – se odehrály ve společnostech, jejichž poměr gramotnosti dosahoval přibližně padesáti procent. Místní aktivisté ruské revoluce se rekrutovali převážně z této generace, která se právě naučila číst a psát. Je ironií osudu, že opožděným úsilím poskytnout prostému lidu základní vzdělání si carská vláda pod sebou podřezávala větev.

Schopnost číst a psát měla na duši vesničana i na obec hluboký vliv. Podporovala abstraktní myšlení a umožnila rolníkovi osvojit si nové dovednosti a technologie, což mu zpětně pomohlo učinit si představu o pokroku, který je v moderním světě vynikající pohonnou látkou pro změny. Oslabovala vesnický patriarchální řád tím, že likvidovala bariéry mezi ním a vnějším světem, a tím, že přesouvala moc v rámci vesnice na ty, kteří ovládají psané slovo. Mladí a gramotní rolníci se dokázali mnohem lépe než jejich otcové vypořádat s novými zemědělskými technologiemi konce devatenáctého století; s účetnickými metodami peněžního systému; s psanými smlouvami, kupříkladu o pozemkových darech a pronájmech; a s celou správou a řízením nového světa – od obyčejného zaznamenávání časových údajů a dat až po čtení oficiálních dokumentů a formulování vesnických rozhodnutí a peticí určených vyšším úřadům –, do kterého vstoupili po roce 1861. Postavení mladých a gramotných vesničanů pronikáním trhu a byrokracie na vesnickou úroveň stoupalo, protože obec se stále více spoléhala na vůdce ovládající dovednosti, které nová společnost vyžadovala.

Psané slovo rozdělilo vesnici na dvě generační skupiny. Starší a nevzdělaná generace se velkého vzdělání příliš obávala a nedůvěřovala mu („knih se nenajíš“) a snažila se jeho rozleptávající účinek na tradiční vesnickou kulturu omezit. Lekala se městských svérázných způsobů – módy šatů a účesů, neuznávání respektu vůči starším, i nebezpečných politických názorů – které mladí získávali z knih.

Jak napsal inspektor církevní školy – který očividně s podobnými obavami sympatizoval – v roce 1911:

Jediný vliv (následkem vzdělávání) je zvýšený zájem o nechutné a nikomu neprospívající hejskovství. V mnoha oblastech už chodí vesničané oblékaní po městsku, na což velmi doplácí rolníkova poloprázdná kapsa, a na podstatně důležitější zlepšení života venkovana se tak nedostává... Rodinná pouta, bytostný základ blahobytu státu a společnosti, doznala těžké újmy. Ze všech stran slyšíme stížnosti na neposlušnost vůči rodičům a starším. Mladíci a výrostci se vůči starším chovají hrubě a dokonce je i bijí; stěžují si u soudů a z hospodářství si odnášejí, co se jim zachce. Rodiče, jak se zdá, o svou autoritu nad dětmi naprosto přišli.¹²

Na druhé straně mladší vesničané – a s explozí venkovského obyvatelstva se rychle stávali majoritou (do roku 1897 bylo 65 % obyvatelstva pod třicet let)¹³ – kladli vzdělání na první místo v žebříčku svých priorit. Byl to klíč k lepším sociálním podmínkám. Tento kulturní předěl se stane hlavním rysem rolnické revoluce. Toto hnutí bylo částečně progresivní a prosazovalo reformy: snažilo se vesnici přiblížit vlivu moderního městského světa. Ale druhá strana vesnické revoluce patřila k restauracionistům věřícím v konečné vykoupení a štěstí svých oveček: snažila se proti vlivu pokrokářů uhájit tradiční vesnici. Na příběhu Sergeje Semjonova a revoluce v Andrejevském uvidíme, jak konflikt těchto dvou sil ovlivnil život jedné vesnice.

I přes tyto modernizační síly zůstala základní struktura vesnické politiky převážně patriarchální. Zastánci patriarchálního řádu totiž měli ve svých rukou celou škálu společenských pák, kterými příliv modernity účinně dusili. Ve všech aspektech venkovského života, od hmotné kultury po zvykové právo, existovala zatvrdělá konformita. Vesničané nosili stejné základní oblečení. Dokonce se i stejně česali – muži nosili vlasy sčesané dopředu a zastřižené podle rendlíku, neprovdané ženy nosily vlasy spletené do copu a provdané pod šátkem. Na rozdíl od městských lidí se od vesničanů nečekalo, že budou prosazovat svou individualitu zvláštním střihem šatů. Pro soukromí příliš smyslu neměli. Členové jedné domácnosti jedli z jedné mísy a spali v jedné místnosti. Z nedostatku soukromého prostoru, což platilo i pro obřad plození, vyplývalo, že pohlavní styk se odehrával alespoň částečně ve veřejných prostorách. V některých částech Ruska patřilo dosud k místnímu folkloru deflorovat vesnickou nevěstu před celou vesnicí; a když se na to ženich nezmohl, zastoupil ho nějaký starší muž nebo prst dohazovače. Cudnost na vesnici moc prostoru neměla. Záchody byly pod širým nebem. Venkovské ženy měly často odhalená ňadra; buď pro mazlení nebo pro krmení dětí a vesničtí muži si nevědomky trvale pohrávali se svými genitáliemi. Městští lékaři byli otřeseni, když viděli, jak si vesničané plivají do očí, aby se zbavili ječného zrna,

jak krmí děti z úst do úst

Dřevěnice vesničanů
lému vzorci, který i jiná
jenom tři základní typ
obytné části i hospodář
jižanská izba, kde byly
chata, která byla jako sa
doškovou střechu. Každ
na níž chodili spát vesn
visely ikony, kam se vo
scházela k jídlu; dále m
také kozy, hřibata a tel
a čpavý zápach z dom
vytvářel neopakovateln
chotěsně přiražená, a
anglický kvaker, který n
na vlastní kůži. "Vzhle
přelomu století každé č
čekal život s podlomen
kých vesničanů byl op

Kromě toho byl spo
Chování, které vyboč
pokuty, kolektivní pře
nějším typem ponižov
jako šarivari, kdy se ves
dokud se jim nevydal
ponižujícímu nebo ná
konf. Nebylo výjimka
muži, případně je přiv
vali, zbili, vypálili mu
jiným provinilecům vy
nebo jim zatloukli ko
křídka s nohama a ru
mala páteř – a to tolik
mučení byl, že se obě
a bušilo se jí do břicha
stopa po mučení, vnit
Těžko říci, odkud

* V Rusku se slovo ru
lický význam pro re

lně s podobnými obavami sym-

zájem o nechutné a nikomu už chodí vesničané oblékaní oloprázdná kapsa, a na podse tak nedostává... Rodinná ečnosti, doznala těžké újmy. nost vůči rodičům a starším. bě a dokonce je i bijí; stěžují m zachce. Rodiče, jak se zdá,

ozí venkovského obyvatelstva se % obyvatelstva pod třicet let)¹³ – priorit. Byl to klíč k lepším sociál- hlavním rysem rolnické revoluce. valo reformy: snažilo se vesnici druhá strana vesnické revoluce vykoupení a štěstí svých oveček: esnici. Na příběhu Sergeje Sem- konflikt těchto dvou sil ovlivnil

í struktura vesnické politiky pře- du totiž měli ve svých rukou celou ity účinně dusili. Ve všech aspek- zvykové právo, existovala zatvr- ní oblečení. Dokonce se i stejně řižené podle rendlíku, neprovd- dané pod šátkem. Na rozdíl od ou prosazovat svou individualitu slu neměli. Členové jedné domác- i. Z nedostatku soukromého pro- o, že pohlavní styk se odehrával kterých částech Ruska patřilo do- evěstu před celou vesnicí; a když starší muž nebo prst dohazovače. nody byly pod širým nebem. Ven- oro mazlení nebo pro krmení dětí e svými genitáliemi. Měšťtí lékaři do očí, aby se zbavili ječného zrna,

jak krmí děti z úst do úst, nebo jak malé chlapečky uklidňují cucáním penisu.¹⁴

Dřevěnice vesničanů vnějším i vnitřním vybavením odpovídaly témuž strnu- lému vzorci, který i jinak vládl jejich životům. Po celém Rusku byly ve skutečnosti jenom tři základní typy vesnického obydlí: severská *izba* nebo srub, kde byly obytné části i hospodářská stavení koncipovány do čtverce pod jednou střechou; jižanská *izba*, kde byly hospodářské i obytné části postaveny zvlášť, a ukrajinská *chata*, která byla jako samostatná budova postavená ze dřeva nebo z jílu, ale měla doškovou střechu. Každý domek měl tytéž základní prvky: kuchyňský kout s pecí, na niž chodili spát vesničané (i se svými šváby); „rudý“* nebo „svatý“ koutek, kde visely ikony, kam se vodili hosté a kde se rodina kolem čistě prostřeného stolu scházela k jídlu; dále místo pro spaní, kde v zimě hned vedle lidí spávaly na slámě také kozy, hřbata a telata. Zapařené teplo a pach zvířat, černý kouř z petrolejky a čpavý zápach z domácího tabáku, který vesničané smotaný do novin kouřili, vytvářel neopakovatelně odporný puch. „Dveře byly vždycky nadoraz, okna vzdu- chotěsně přiražená, a jaký byl vzduch, to se nedá slovy popsat,“ napsal jeden anglický kvaker, který navštívil vesnici na Volze. „Takový zápach musí člověk zažít na vlastní kůži.“ Vzhledem k takovým hygienickým podmínkám není divu, že na přelomu století každé čtvrté vesnické dítě do roku života umíralo. Ty, které přežily, čekal život s podlomeným zdravím a v průměrné délce pětatřiceti let.¹⁵ Život rus- kých vesničanů byl opravdu velmi nepřijemný, krutý a krátký.

Kromě toho byl spoután do přísné konformity společenskou morálkou vesnice. Chování, které vybočovalo z řady, přivolávalo na hlavu původce tresty, jako různé pokuty, kolektivní přehlížení nebo nějaký druh veřejného ponížení. Nejoblíbe- nějším typem ponižování bylo „posměšné dostaveníčko“, v jižní Evropě známé jako *šarivari*, kdy se vesničané sešli před domem provinilce a tropili takový rámus, dokud se jim nevydal do rukou, poté ho dav obklopil a podrobil ho nebo ji ponižujícímu nebo násilnému trestu. Nejhuře trestali cizoložné ženy a zloděje koní. Nebylo výjimkou, že cizoložné ženy svlékli do naha, nechali zbít jejich muži, případně je přivázali k vozu a nahé vláčeli po vesnici. Zloděje koní kastro- vali, zbili, vypálili mu rozžhaveným železem cejch nebo ho roztrhali kleštěmi. Jiným provinilcům vyloupali oči, zatloukali hřebíky do těla, usekávali nohy, ruce nebo jim zatloukli kolík do krku. K oblíbeným trestům patřilo pověsit obět na kladku s nohama a rukama svázanýma k sobě a pustit jí dolů tak, aby se jí přelá- mala páteř – a to tolikrát, dokud se nezměnila v bezpáteřnou hroudu. Jiný způsob mučení byl, že se obět obalila mokřým pytlem, kolem trupu se přivázal polštář a bušilo se jí do břicha kladivý, poleny a kameny, takže, aniž byla na povrchu těla stopa po mučení, vnitřní orgány byly na kaši.¹⁶

Těžko říci, odkud se takové barbarství vzalo – byla-li to součást kultury ruské-

* V Rusku se slovo rudý /*krasnyj*/ podobá slovu krásný /*krasivyj*/, což mělo silný symbo- lický význam pro revoluční hnutí.

ho venkova, nebo to bylo následkem drsného prostředí, v němž žil. Za revoluce a občanské války si na vesnici vymysleli ještě krutější formy zabíjení a mučení. Zohavovali těla svých obětí, uřezávali jim hlavy a vyvrhovali vnitřní orgány. Revoluce a občanská válka jsou extrémní situace a nelze říci, zda by někdo jiný, nehledě na národnost, nejednal za podobných podmínek stejně. Ale jistě je v pořádku, položíme-li si stejnou otázku jako Gorkij ve svém známém esejí o ruské vesnici (1922), zda vlastně v revoluci tato, jak sám říká, „výjimečná krutost ruského lidu“ jenom nevyvřela napovrch? Na této krutosti se podílely dějiny. Příliš dlouho po zrušení nevolnictví bylo zrušeno právo hejtmanů zbičovat vesničany za drobné přestupky. Liberálové správně varovali před psychologickými následky takové brutality. Jeden lékař v projevu ke Kazaňské lékařské společnosti v roce 1895 pravil, že „něco takového nejen ponižuje člověka, ale má za následek jeho zesurovení a brutalizaci“. Čechov, praktický lékař, odmítal tělesné tresty, což odůvodňoval tím, že po nich „zesuroví a zhrubne nejenom provinilec, ale i vykonavatel trestu a přihlížející publikum“. ¹⁷ Násilí a krutost, s níž starý režim jednal s rolníky, vytvořily z vesničana krutého člověka, což nezmrzačilo jenom život na vesnici, ale nakonec se to obrátilo proti režimu samému ve strašlivém revolučním násilí.

Byla-li ruská vesnice místo plné násilí, pak v jednotlivých vesnických domácnostech to bylo ještě horší. Celá staletí považovali vesničané bití vlastních žen za své právo. Ruská venkovská přísloví se přímo hemžila radami a moudry na téma výprasku:

„Udeř svou ženu topůrkem sekyry, sraž ji na zem a podívej se, jestli dýchá. Jestli ano, pak to hraje a potřebuje přidat.“

„Čím víc biješ stařenu, tím lépe chutná polévka.“

„Vypraš ženu jako kožich, bude méně rámusu.“

„Žena je nejhezčí dvakrát v životě: když ji nesou do domu (jako nevěstu) a když ji vynášejí nohama napřed.“

Lidová přísloví si vysoce cenila i bití mužů: „Za bitého muže nabídní dva nebité, a přesto asi neprodáš.“ Byla i vesnická přísloví, která tvrdila, že bez násilí život za nic nestojí: „Je to pěkné živobytí, jenom není koho tlouct.“ Bitky byly oblíbenou vesnickou zábavou. O Vánocích, na Tři krále a na Popeleční středu se pořádaly velkolepé, a často osudové, pěstní souboje mezi jednotlivými částmi vesnice, někdy mezi dvěma vesnicemi, včetně žen a dětí, doprovázené velkými pitkami. Drobné vesnické rozbroje končily často bitkou. „Třeba kvůli otlučenému hliněnému hrnci za dvanáct kopějek,“ popisoval Gorkij svůj pobyt v Kras-

novidovu, „se do sebe daly děmu klukovi rozštípli hlavu to kultura, v níž měl život n jak chce, v revoluci sehrála

Mnozí vysvětlují takové ruského státu a celkově jeho zpod právní tyranie jejich společnosti. Tito čerstvě osprosazovaného občanskými ním apartheidu. Carský režim a dítětem a podřídil je smír práva řešily lidové soudy, k občanská práva, kterých už ani právo vlastnit svou půdu vylučovala. Vesničané nesm úmoru dluhu za pozemky, la-li se domácnost odtrhnou cedury, která vyžadovala mírnění, a ten nebylo tak snadné několik týdnů na sezonní práci od obecních starších (kteří v patriarchovu domácnost a z ukazují, že vydávání takových merční zemědělství o takové připoutání ke své půdě, a ačk na vesničany pádnou rukou a zbavení občanského vědomí moci v roce 1905 a 1917 ani s

Je mylná domněnka, že neměla žádný mravní řád ani kladu Richard Pipes ve své nečany jako primitivní a nevědomní silou, a kteří proto byli ideá

* Dokonce i v občinách s dědičnou Ukrajině – to nebylo o moc musela zaplatit plný podíl dluhů ticky vyloučené –, nebo si najvýměnou za jejich pozemek. přesahovaly, bylo těžké pro ta

prostředí, v němž žil. Za revoluce
krutější formy zabíjení a mučení.
y a vyvrhovali vnitřní orgány. Re-
e a nelze říci, zda by někdo jiný,
podmínek stejně. Ale jistě je v po-
kij ve svém známém eseji o ruské
ím říká, „výjimečná krutost ruské-
krutosti se podílely dějiny. Příliš
ávo hejtmanů zbičovat vesničany
ali před psychologickými následky
aňské lékařské společnosti v roce
člověka, ale má za následek jeho
lékař, odmítal tělesné tresty, což
ne nejenom provinilec, ale i vyko-
a krutost, s níž starý režim jednal
, což nezmrzačilo jenom život na
samému ve strašlivém revolučním

v jednotlivých vesnických domác-
ali vesničané bití vlastních žen za
emžila radami a moudry na téma

na zem a podívej se, jestli dýchá.

évka.“

isu.“

i nesou do domu (jako nevěstu)

ů: „Za bitého muže nabídní dva
příslaví, která tvrdila, že bez násilí
om není koho tlouct.“ Bitky byly
Tři krále a na Popeleční středu se
ubojí mezi jednotlivými částmi
žen a dětí, doprovázené velkými
sto bitkou. „Třeba kvůli otlučené-
pisoval Gorkij svůj pobyt v Kras-

novidovu, „se do sebe daly klacky tři rodiny, jedné stařeně přerazili ruku a mla-
děmu klukovi rozštípli hlavu. Takové pranice se tu pořádají každý týden.“¹⁸ Byla
to kultura, v níž měl život mizivou cenu a ať člověk vysvětluje původ této krutosti,
jak chce, v revoluci sehrála velkou roli.

Mnozí vysvětlují takovou ukrutnost vesnického světa slabostí právního řádu
ruského státu a celkově jeho bezprávím. Zrušení nevolnictví osvobodilo nevolníky
zpod právní tyranie jejich pánů, ale nezačlenilo je do právního světa ostatní
společnosti. Tito čerstvě osvobození vesničané byli vyčleněni z psaného práva
prosazovaného občanskými soudy, a byli tak po roce 1861 drženi v jakémsi právním
apartheidu. Carský režim na ně pohlížel jako na křížence mezi primitivem
a dítětem a podřídil je smírčím soudcům jmenovaným šlechtou. Jejich zákonná
práva řešily lidové soudy, které vycházely z místních zvyků. Vesničané mnohá
občanská práva, kterých užívaly ostatní stavy, ani neměli. Do roku 1906 neměli
ani právo vlastnit svou půdu. Jejich svobodný pohyb právní omezení prakticky
vylučovala. Vesničané nesměli odejít ze své obce, pokud nevyplatili svůj díl na
úmoru dluhu za pozemky, které získali od šlechty po zrušení nevolnictví. Chtě-
la-li se domácnost odtrhnout od obce, bylo zapotřebí složité administrativní pro-
cedury, která vyžadovala minimálně dvoutřetinový souhlas vesnického shromáždění,
a ten nebylo tak snadné získat.* Ani vesničan, který chtěl odjet z vesnice na
několik týdnů na sezonní práci, tak nemohl učinit bez obdržení obecního průkazu
od obecních starších (kteří většinou takové migraci nepřáli, protože oslabovala
patriarchovnu domácnost a zvyšovala daňové zatížení zbytku vesnice). Statistiky
ukazují, že vydávání takových průkazů bylo tvrdě omezeno, ačkoli průmysl a ko-
merční zemědělství o takové pracovníky jevily velký zájem.¹⁹ Vesničané zůstali
připoutáni ke své půdě, a ačkoli bylo nevolnictví zrušeno, ještě posmrtně dopadalo
na vesničany pádnou rukou a omezovalo jejich život. Nelze se divit, že vesničané,
zbavení občanského vědomí a zákonných práv, nerespektovali po pádu státní
moci v roce 1905 a 1917 ani státní zákony, ani jeho úřady.

Je mylná domněnka, kterou zastávají mnozí historikové, že ruská vesnice
neměla žádný mravní řád ani ideologii, kterou by nahradila carský stát. Kupří-
kladu Richard Pipes ve své nedávno vyšlé historii této revoluce představuje vesni-
čany jako primitivní a nevědomé lidi, kteří sami nemohli být destruktivní revoluč-
ní silou, a kteří proto byli ideálním objektem pro bolševickou manipulaci. Přesto,

* Dokonce i v občinách s dědičným právem držby – převážně na severozápadě a na
Ukrajíně – to nebylo o moc snazší. Když se nějaká domácnost chtěla osamostatnit,
musela zaplatit plný podíl daňových poplatků – což bylo pro většinu vesničanů prak-
ticky vyloučené –, nebo si najít jinou domácnost, která by převzala jejich daňový dluh
výměnou za jejich pozemek. Protože daně obvykle cenu pronajaté půdy mimo obec
přesahovaly, bylo těžké pro takový záměr nějakou rodinu získat.

jak se ukáže, byli vesničané v letech 1917–18 zcela schopni celou vesnickou společnost přebudovat ze systému půdního vztahu a místního obchodu v systém vzdělání a práva a při této činnosti často vykazovali pozoruhodný politický důmysl, který zjevně nevyvěral z mravního vakua. Ideály rolnické revoluce měly své kořeny v dlouhé tradici rolnického snění a utopické filozofie. Na vesnických příslovích, mýtech, vyprávěních, písních a zvykovém právu lze rozpoznat charakteristickou filozofii, která se projevuje v akcích rolníků po všechna revoluční léta od roku 1902 do roku 1921. Byla to ideologie formovaná léty opozice vůči carskému státu. Podle Gercena byl život vesničanů po staletí jediná dlouhá, němá a pasivní opozice vůči existujícímu řádu věcí: vesničan trpěl pod útlakem, sténal pod ním; ale nikdy nepřijal nic, co by vybočovalo z hranic života v rámci obce.²⁰ Právě v této konfrontaci kultur, ve způsobu, jakým se vesničan díval na svět mimo svou vesnici, právě tam zapustila kořeny revoluce.

Podívejme se blíže na názory vesničanů, vyjádřené ve zvykovém právu. Na rozdíl od názorů mnohých historiků obsahovalo vesnické zvykové právo poměrně vyčerpávající soubor pojmů týkajících se mravnosti. Je pravda, že se ne vždy aplikovaly stejně. Vesnické soudy fungovaly nepravidelně, případy rozhodovaly na základě pověsti a konexí stran sporu, nebo na základě toho, která strana přinesla volenému soudu nejvíc vodky. Nicméně uprostřed chaosu lze nalézt jisté pragmatické právní pojmy vyplývající z každodenního života vesničanů, které vykristalizovaly ve víceméně univerzální právní normy, byť s lehkými krajovými úpravami.

Vesnické revoluční chápání formovaly především tři právní koncepce. První bylo pojetí rodinného vlastnictví. Položky vesnického hospodářství (dobytek, nářadí, sklizeň, budovy a jejich obsah, ale nikoli pozemek pod nimi) se považovaly za společný majetek rodiny.* Každý člen takové domácnosti včetně nenarozených dětí měl na všechny uvedené položky stejné právo. Patriarcha domácnosti, *bolšak*, měl ovšem na vedení hospodářství a na používání těchto položek zásadní vliv. Ale ze zvykového práva jasně vyplývalo očekávání, že bude jednat v souladu s ostatními dospělými členy domácnosti a že nesmí posmrtně nikomu jinému odkázat žádnou část hospodářství, která měla zůstat za nového *bolšaka* (obvykle jeho nejstaršího syna) ve společném vlastnictví této rodiny. Když *bolšak* řídil rodinné hospodářství špatně, nebo nadobytčej pil a byl příliš agresivní, mohla ho obec podle zvykového práva nahradit jiným členem domácnosti. Jediná možnost dělby rodinného majetku, která byla v souladu s pravidly zvykového zákona, byl rozpad rozsáhlé domácnosti na menší jednotky. Ve všech oblastech Ruska zvykové právo stanovilo, že majetek se dělí rovným dílem mezi všechny dospělé muže, a starší

* Jednou velkou výjimkou bylo věno manželky rolníka a další osobní majetek – jako oblečení a domácí potřeby –, které se považovalo za soukromý majetek ženy, který mohla odkázat dceři.

a neprovdané ženy budou za dělení byly v ruské vesnické k Stolypinových pozemkových vat vrstvu zámožných kapit tek rolníkovy domácnosti na odkázat ho buď jednomu ne tyto reformy smetla a vrátila s nictví.

Vesnické rodinné hospoda covní síly, druhého velkého r více posuzovali podle své akti čanů „jak kdo ujídá ze společ ských svazků. Cizí člověk, k hospodářství, se obvykle pov pokrevní příbuzní, zatímco sy časem za syna považovat. Stej Vesničané věřili v posvátné sp jinému než Bohu a nedala se živit se z půdy na základě své obec.²² Na tomto základě – že nilo panstvo půdu právem a byl spravedlivý. Mezi psanýr pozemkových vlastníků, a z obhajovala svá vlastní překro zvykového práva nebylo nic šp lesa na dříví, protože pán m přísloví, „Pánbůh dal vyrůst řadu vesnických činností, kter na panském, pasení dobytka t trhání ovoce v panském sadu právo byl nástroj, jehož rolní

* Zatímco dělení majetku don pinovy nové zákony o dědici dědili půdu, se tedy projedná první významný případ, kdy l ** Kupříkladu rolník, který se p práci náhradu, ale úrodu z o nčí, podle jednoho pozorov téměř s nábožnou úctou“ a p platného vlastnictví pole /Jef

schopni celou vesnickou spo-
a místního obchodu v systém
ali pozoruhodný politický dů-
eály rolnické revoluce měly své
é filozofie. Na vesnických pří-
právu lze rozpoznat charakte-
ků po všechna revoluční léta od
aná léty opozice vůči carskému
jediná dlouhá, němá a pasivní
pod útlakem, sténal pod ním;
ota v rámci obce.²⁰ Právě v této
líval na svět mimo svou vesnici,

děné ve zvykovém právu. Na
snické zvykové právo poměrně
osti. Je pravda, že se ne vždy
avidelně, případy rozhodovaly
základě toho, která strana při-
prostřed chaosu lze nalézt jisté
nního života vesničanů, které
ormy, byť s lehkými krajovými

ším tři právní koncepce. První
ého hospodářství (dobytek, ná-
emek pod nimi) se považovaly
mácnosti včetně nenarozených
Patriarcha domácnosti, *bolšak*,
čecho položek zásadní vliv. Ale
bude jednat v souladu s ostat-
mrtně nikomu jinému odkázat
nového *bolšaka* (obvykle jeho
liny. Když *bolšak* řídil rodinné
agresivní, mohla ho obec podle
osti. Jediná možnost dělby ro-
zvykového zákona, byl rozpad
oblastech Ruska zvykové právo
všechny dospělé muže, a starší

íka a další osobní majetek – jako
za soukromý majetek ženy, který

a neprovdané ženy budou zaopatřeny.²¹ Zásady rodinného vlastnictví a rovného dělení byly v ruské vesnické kultuře pevně zakořeněny. Což vysvětluje neúspěch Stolypinových pozemkových reforem (1906–17), které se ve snaze vybudovat vrstvu zámožných kapitalistických statkářů snažily převést rodinný majetek rolníkovy domácnosti na soukromý majetek *bolšaka* a dát mu tak příležitost odkázat ho buď jednomu nebo více svým synům.* Rolnická revoluce roku 1917 tyto reformy smetla a vrátila se k tradičnímu právnímu principu rodinného vlastnictví.

Vesnické rodinné hospodářství se organizovalo a definovalo podle zásad pracovní síly, druhého velkého rolnického právního pojmu. Členové domácnosti se více posuzovali podle své aktivní účasti na životě hospodářství (nebo podle vesničanů „jak kdo ujíždá ze společného hrnce“) než podle pokrevních nebo příbuzenských svazků. Cizí člověk, kterého rodina přijala a který s ní žil a pracoval na hospodářství, se obvykle považoval za člena domácnosti se stejnými právy jako pokrevní příbuzní, zatímco syna, který z vesnice odešel, aby se živil jinde, přestala časem za syna považovat. Stejná vazba jako mezi právem a prací byla i k půdě.** Vesničané věřili v posvátné spojení mezi půdou a prací. Půda nenáležela nikomu jinému než Bohu a nedala se kupovat ani prodávat. Ale každá rodina měla právo žít se z půdy na základě své vlastní práce a její spravedlivé rozdělení měla zajistit obec.²² Na tomto základě – že půda patří těm rukám, které ji obdělávají – nevladnulo panstvo půdu právem a boj vyhladovělých vesničanů za to, aby jim ji vzali, byl spravedlivý. Mezi psanými státními zákony, zaměřenými na obranu práv pozemkových vlastníků, a zvykovým právem vesnice, která na tomto základě obhajovala svá vlastní překročení vlastnických práv, se sváděla trvalá bitva. Podle zvykového práva nebylo nic špatného na tom, když si vesničan došel do panského lesa na dříví, protože pán měl více dřeva, než osobně potřeboval, a jak říkalo přísloví, „Pánbůh dal vyrůst lesům pro všechny“. Stát stíhal jako „zločin“ celou řadu vesnických činností, které vesničané za zločin vůbec nepovažovali: pytláčení na panském, pasení dobytka tamtéž, sbírání hub a lesních plodů v panském lese; trhání ovoce v panském sadu, rybaření v panských rybnících a tak dál. Zvykové právo byl nástroj, jehož rolníci používali k podvracení právního řádu, který v je-

* Zatímco dělení majetku domácnosti spadalo zcela pod místní zvykové právo, Stolypinovy nové zákony o dědictví spadaly pod Občanský zákoník. Případy, kdy rolníci dědili půdu, se tedy projednávaly u občanského – nikoli vesnického – soudu, což byl první významný případ, kdy byla vesnice začleněna do celostátního právního systému.

** Kupříkladu rolník, který se provinil tím, že oral sousedovo pole, dostal vždy za svou práci náhradu, ale úrodu z onoho kusu musel vrátit právoplatnému vlastníkovvi. Rolníci, podle jednoho pozorovatele, „posuzovali právo na výsledek své vlastní práce téměř s nábožnou úctou“ a podle zvyku ho nezbytně brali v úvahu i v případě právoplatného vlastnictví pole /Jefimenko, *Issledovanija*, 2, 143/.)

jich očích zajišťoval nespravedlivou nadvládu statkářů i toho největšího ze statkářů – státu.* Ne náhodou vycházely revoluční zákony o půdě z let 1917–18 z pohledu zvykového práva na principy pracovní síly.

Subjektivní pohled na zákon – posuzování skutkové podstaty podle sociálního a ekonomického postavení zúčastněných stran – byl třetím specifickým aspektem právního myšlení vesnice, duchovně spřízněným s revolucí. Odrážel se v bolševickém pojetí „revolučního práva“, hlavní zásady lidových soudů z let 1917–18, podle něhož při posuzování viny nebo nevinu hrála hlavní úlohu společenská třída, z níž souzený pocházel. Vesničané považovali okradení bohatého člověka, zejména chudým, za podstatně menší přestupek než okradení muže, který stěží uživí sebe a svou rodinu.** Z pohledu vesničana bylo dokonce oprávněné zabít člověka, který se těžce provinil proti obci. A vražda cizího člověka, který přišel do vesnice, nebyla zdaleka tak špatná jako vražda souseda. A podobně, tam kde se považovalo podvedení vlastního souseda za zřetelně nemorální čin, podvedení pána nebo státního úředníka se za nemorální nepovažovalo; taková „mazanost“ byla prostě jednou z mnohých každodenních forem pasivní rezistence, kterou vesničané rozvraceli zavedený nespravedlivý řád.²³ V kontextu vesnické společnosti nepostrádal tento subjektivní přístup jisté logiky, protože vesničané posuzovali spravedlnost z hlediska jejich přímých praktických dopadů na domovskou obec a nějaké všeobecné nebo abstraktní pojmy jim nic neříkaly. Často to ovšem vedlo k tak zamotanému myšlení, že v nich ostatní viděli jakési „temné zlo“. Ve *Zločinci* kupříkladu vypráví Čechov skutečný příběh vesničana, který se dostal k soudu za to, že ukradl šroub z kolejí, aby získal zátěž na rybářský prut. Vesničan vůbec nechápe, z čeho je vlastně obviněn, a na svou obhajobu neustále mluví o „nás“ (rolníků z jeho vesnice): „Pche! Tolik let už šrouby bereme a Bůh nikdy nedopustil, aby se něco přihodilo, a teď tu mluvíte cosi o neštěstí a mrtvých lidech. Copak jsme je vytáhli všechny? Pár jsme jich tam vždycky nechali. My nic neděláme bezhlavě. My máme totiž pod čepicí.“

Zde, v této morální subjektivitě, ležely kořeny pudového anarchismu vesničana. Žil mimo dosah státních zákonů – a už si na to zvykl. Staletí nevolnictví zanechalo v rolníkovi hlubokou nedůvěru vůči všem úřadům mimo vlastní vesnici. On stál pouze o *volju*, starodávné vesnické chápání svobody a autonomie, bez omezení ze strany jakékoliv moci. „Celá staletí,“ psal Gorkij, „sníval ruský vesničan o státu, který nebude mít žádné právo zasahovat do jeho činů ani omezovat jeho vůli, o státu, který by nad člověkem neměl vůbec žádnou moc.“ Snění vesničanů udržovaly při životě podvratné pověsti o Stěnkovi Razinovi a Jemeljanu

* Což byl částečně i důvod, proč měli vesničané minimální zábrany svědčit u soudu křivě a proč chovali takové sympatie k odsouzeným zločincům. Na vesnici bylo běžným jevem dávat jídlo skupinám vězňů, které tudy procházely na své pouti na Sibiř.

** Souviselo to s posvátnou vírou vesničanů, že být chudý znamená být ctnostný.

Pugačovovi, rolnických re-
jichž mytické podoby ve
příchod jejich vysněného
Stejně vymyšlené byly příběhy
světa, kde žijí rolníci trvale
Skupiny vesničanů vyrážejí
Arkádii jednou najdou.²⁴

Když se stát koncem dev-
trativní kontrolou i na vesn-
se mu vzpírali stále rafinova-
vrstvy obecní správy: jednu
nečinnost a neúčinnost; a d-
pravý opak. Vesničtí starší a
správy na vesnicích (*obščestvo*)
vaného úředníka „vysoce nes-
volení právě pro svou nesc-
i případy, kdy si vesničané
skutečné centrum moci zůst-
ném patriarchy. Moc carské
což zůstalo jeho základní s-
definitivně a vesnice konečně

Vzdělané vrstvy se od ne-
bezvzládí a násilnou odplatu
Bělinskij: „Náš lid chápe po-
darebnosti. Osvobozený rusk-
do hospod nalévat se kořalk-
jedinou vinou je, že si myje
Bělinského proroctví až v pří-

ii Zapuzování minu

Jako mladé děvče na počátku c-
vá ve zvyku pozorovat vesnič-
studovny rodinného panství u
tehdy zdálo, že oba dva pochá-

Jedni mužici byli přehnaně
li mastné vlasy, tlustá břicha
košil a kaftanů z jemného s-
si nakáceli stromy na nová c-

...kářů i toho největšího ze statká-
...ony o půdě z let 1917–18 z po-

...kové podstaty podle sociálního
...yl třetím specifickým aspektem
...s revolucí. Odrážel se v bolše-
...lidových soudů z let 1917–18,
...rála hlavní úlohu společenská
...ali okradení bohatého člověka,
...než okradení muže, který stěží
...bylo dokonce oprávněné zabít
...cizího člověka, který přišel do
...useda. A podobně, tam kde se
...lně nemorální čin, podvedení
...ovažovalo; taková „mazanost“
...rem pasivní rezistence, kterou
...²³ V kontextu vesnické společ-
...iky, protože vesničané posuzo-
...ckých dopadů na domovskou
...n nic neříkaly. Často to ovšem
...í viděli jakési „temné zlo“. Ve
...běh vesničana, který se dostal
...itěž na rybářský prut. Vesničan
...vou obhajobu neustále mluví
...už šrouby bereme a Bůh nikdy
...osi o neštěstí a mrtvých lidech.
...ždycky nechali. My nic nedě-

...udového anarchismu vesniča-
...a to zvykl. Staletí nevolnictví
...em úřadům mimo vlastní ves-
...hápání svobody a autonomie,
...tí,“ psal Gorkij, „sníval ruský
...ahovat do jeho činů ani ome-
...ěl vůbec žádnou moc.“ Snění
...Stěnkovi Razinovi a Jemeljanu

...ální zábrany svědčit u soudu křivě
...incům. Na vesnici bylo běžným
...ázely na své pouti na Sibíř.
...dý znamená být ctnostný.

Pugačovovi, rolnických revolucionářích sedmnáctého a osmnáctého století, je-
jichž mytické podoby ve formě krkavců létajících kolem Volhy a ohlašujících
příchod jejich vysněného světa vídali vesničané do počátku dvacátého století.
Stejně vymyšlené byly příběhy o „oponském království“ kdesi na kraji placatého
světa, kde žijí rolníci trvale šťastni, protože je neotravuje žádná šlechta ani stát.
Skupiny vesničanů vyrážely na výpravy vysoko na sever v naději, že takovou
Arkádii jednou najdou.²⁴

Když se stát koncem devatenáctého století pokoušel dosáhnout svou adminis-
trativní kontrolou i na vesnici, snažili se vesničané uhájit svou autonomii tím, že
se mu vzpírali stále rafinovanějšími formami pasivní rezistence. Vyvinuli tedy dvě
vrstvy obecní správy: jednu oficiální, speciálně pro stát, která si podržela svou
nečinnost a neúčinnost; a druhou neoficiální, speciálně pro vesničany, která byla
pravý opak. Vesničtí starší a výběřčí daní, zvolení pro činnost v orgánech státní
správy na vesnicích (*obščestva*) a ve volostech (*upravy*), byli slovy jednoho frustro-
vaného úředníka „vysoce nespolehliví a nevyhovující“; mnozí z nich byli úmyslně
zvoleni právě pro svou neschopnost s cílem práci pro stát sabotovat. Našly se
i případy, kdy si vesničané jako svého staršího zvolili obecního blba.²⁵ Přitom
skutečné centrum moci zůstalo v *miru*, starém vesnickém shromáždění, ovláda-
ném patriarchy. Moc carského státu nikdy ve skutečnosti do vesnice nepronikla,
což zůstalo jeho základní slabinou do roku 1917, kdy se moc státu vytratila
definitivně a vesnice konečně svou *volju* získala.

Vzdělané vrstvy se od nepaměti bály, že vesnická *volja* brzy zdegeneruje na
bezvůli a násilnou odplatu vůči vykonavatelům státní moci. V roce 1837 napsal
Bělinckij: „Náš lid chápe pod svobodou *volju* a *volja* pro tyto lidi znamená činit
darebnosti. Osvobozený ruský národ nepotáhne ovládnout parlament, ale vyrazí
do hospod nalévat se kořalkou, třískat sklenicemi o zem a věšet šlechtu, jejíž
jedinou vinou je, že si myje vousy a nosí frak a ne rubašku.“²⁶ Revoluce vyplní
Bělinckého proroctví až v příliš mnoha ohledech.

ii Zapuzování minulosti

Jako mladé děvče na počátku dvacátého století měla spisovatelka Nina Berberovo-
vá ve zvyku pozorovat vesničany, kteří přišli na poradu za jejím dědečkem do
studovny rodinného panství u Tveru. „Byly jich dva druhy,“ vzpomíná, „a mně se
tehdy zdálo, že oba dva pocházejí ze dvou různých rodů“:

Jedni mužici byli přehnaně vážní, dobře vychovaní, tvářili se důležitě a mě-
li mastné vlasy, tlustá břicha a rozzářené obličejce. Oblékali se do vyšíváných
košil a kaftanů z jemného sukna. Těm se později začalo říkat kulaci. Ti...
si nakáčeli stromy na nová obydlí v hustých lesích, které donedávna patřily